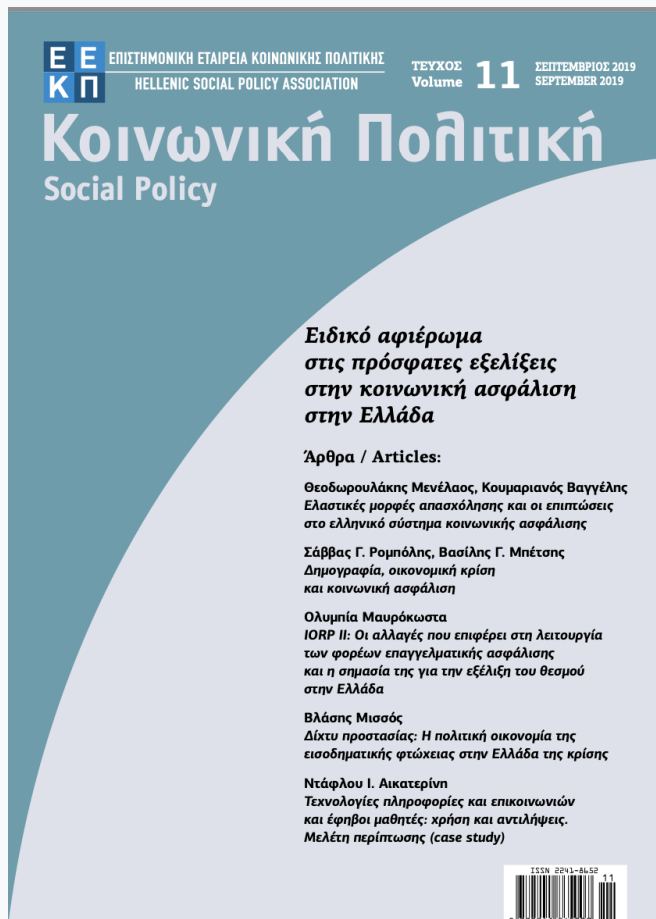

Κοινωνική Πολιτική

Τόμ. 11 (2019)

Ελαστικές μορφές απασχόλησης και οι επιπτώσεις στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης

Μενέλαος Θεοδωρουλάκης, Βαγγέλης Κουμαριανός

doi: [10.12681/sp.29019](https://doi.org/10.12681/sp.29019)

Copyright © 2021, Μενέλαος Θεοδωρουλάκης, Βαγγέλης Κουμαριανός

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεοδωρουλάκης Μ., & Κουμαριανός Β. (2021). Ελαστικές μορφές απασχόλησης και οι επιπτώσεις στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. *Κοινωνική Πολιτική*, 11, 7-36. <https://doi.org/10.12681/sp.29019>

Κοινωνική Πολιτική

Social Policy

Ειδικό αφιέρωμα στις πρόσφατες εξελίξεις στην κοινωνική ασφάλιση στην Ελλάδα

Άρθρα / Articles:

Θεοδωρουλάκης Μενέλαος, Κουμαριανός Βαγγέλης
*Ελαστικές μορφές απασχόλησης και οι επιπτώσεις
στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης*

Σάββας Γ. Ρομπόλης, Βασίλης Γ. Μπέτσος
*Δημογραφία, οικονομική κρίση
και κοινωνική ασφάλιση*

Ολυμπία Μαυρόκωστα
*IORP II: Οι αλλαγές που επιφέρει στη λειτουργία
των φορέων επαγγελματικής ασφάλισης
και η σημασία της για την εξέλιξη του θεσμού
στην Ελλάδα*

Βλάσης Μισσός
*Δίκτυ προστασίας: Η πολιτική οικονομία της
εισοδηματικής φτώχειας στην Ελλάδα της κρίσης*

Ντάφλου Ι. Αικατερίνη
*Τεχνολογίες πληροφορίες και επικοινωνιών
και έφηβοι μαθητές: χρήση και αντιλήψεις.
Μελέτη περίπτωσης (case study)*

Ελαστικές μορφές απασχόλησης και οι επιπτώσεις στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης

Θεοδωρουλάκης Μενέλαος

Δρ. Κοινωνικής πολιτικής

Κουμαριανός Βαγγέλης

Δρ. Νομικής

Περίληψη

Μια δεκαετία μετά την επίσημη εμφάνιση της δημοσιονομικής κρίσης η προσαρμογή της αγοράς εργασίας αλλά και η προσαρμογή του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης έχουν καταγραφεί διεξοδικά. Με εκκίνηση την παραδοχή ότι τα διανεμητικά Συστήματα Κοινωνικής Ασφάλισης εμφανίζουν μεγαλύτερη ευαισθησία σε σχέση με την κρίση της αγοράς εργασίας, το παρόν άρθρο επιχειρεί να εντοπίσει την αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο κρίσεων και ειδικότερα τις πολυσήμαντες επιπτώσεις της διεύρυνσης των ελαστικών μορφών απασχόλησης στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Εντοπίζεται το εύρος της ενίσχυσης των ΕΜΑ αλλά και το αποτύπωμα της εξέλιξης αυτής στα έσοδα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, όπως και στα κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματα των εργαζόμενων σε ΕΜΑ. Η ανωτέρω προβληματική αναλύεται αξιοποιώντας μία ανεπαρκώς αξιοποιημένη βάση δεδομένων, αυτή των Μηνιαίων Στοιχείων Απασχόλησης του ΕΦΚΑ. Έχοντας αποτιμήσει την επενέργεια της ανάπτυξης των ελαστικών μορφών εργασίας στην κοινωνική ασφάλιση, θα αναφερθούμε σε ορισμένες σημαντικές μορφές προσαρμογής του ελληνικού ΣΚΑ στην εξάπλωση του νέου εργασιακού μοντέλου και τα περιορισμένα τους αποτελέσματα.

Abstract

A decade after the appearance of the fiscal crisis, the adaptation of the labor market as well as the adaptation of the greek social insurance system to the policy of internal devaluation have been thoroughly examined. Accepting that PAYG social insurance schemes are highly sensitive to labor market crises, the present article tries to examine the interconnection between the two crises, and specifically the multidimensional repercussions of the expansion of flexible forms of

employment on the greek social insurance system. By measuring the extent of the expansion of flexible forms of employment, we evaluate the impact on the social insurance resources and on the social insurance rights of employers. This subject is analyzed examining an insufficiently using the monthly data of EFKA. After evaluating the impact of flexible forms of employment on the resources of the social insurance system, we mention the important forms of adaptation of the greek social insurance system to the expansion of flexible forms of employment and their limited results.

Εισαγωγή

Η ευελιξία στην αγορά εργασίας και η δυσμενής επίπτωση στην κοινωνική ασφάλιση δεν είναι πρωτοφανή φαινόμενα στη χώρα μας. Παρότι όμως προϋπήρχαν της εκδήλωσης της δημοσιονομικής κρίσης του 2009, η συγκυρία της κρίσης όξυνε καθοριστικά την εξάπλωση και την κανονικοποίηση των ευέλικτων μορφών εργασίας. Η ίδια εξέλιξη επέδρασε διαλυτικά στην οικονομική βιωσιμότητα του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και στην υποβάθμιση της επάρκειας βασικών δικαιωμάτων κοινωνικής ασφάλισης. Το ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης οδηγείται σε μία διαρκή φάση δομικών μεταρρυθμίσεων που μία δεκαετία μετά δεν έχουν ολοκληρωθεί. Μία σειρά διαρθρωτικών, οργανωτικών, παραμετρικών και δημοσιονομικών παρεμβάσεων σε όλους τους κλάδους ασφάλισης είναι ακόμα εν εξελίξει σε συγκεκριμένη κατεύθυνση. Οι συνολικές παρεμβάσεις μεμονωμένες και συνδυαστικά επηρεάζουν άμεσα και έμμεσα την άτυπη, ευέλικτη, επισφαλής εργασία και το είδος, την έκταση και το βαθμό κάλυψης των «κινδύνων». Στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου, θα αναφερθούμε σε συγκεκριμένες παρεμβάσεις οι οποίες από τον σχεδιασμό και την υλοποίησή τους στοχεύουν άμεσα σε μια λογική προσαρμογής στις ευέλικτες και επισφαλείς μορφές απασχόλησης.

Μια δεκαετία μετά την επίσημη εμφάνιση της δημοσιονομικής κρίσης η προσαρμογή της αγοράς εργασίας αλλά και η προσαρμογή του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης έχουν καταγραφεί με συστηματικό τρόπο (Ρομπόλης, 2016, Κουζής 2016). Με εκκίνηση την παραδοχή ότι τα διανεμητικά Συστήματα Κοινωνικής Ασφάλισης εμφανίζουν μεγαλύτερη ευαισθησία σε σχέση με την κρίση της αγοράς εργασίας, το παρόν άρθρο επιχειρεί να εντοπίσει την αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο κρίσεων και ειδικότερα τις πολυσήμαντες επιπτώσεις της διεύρυνσης των ελαστικών μορφών απασχόλησης (εφεξής ΕΜΑ) στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Επιχειρούμε να αξιολογήσουμε την τάση εγκαθίδρυσης των ΕΜΑ στην ελληνική αγορά εργασίας και συγκεκριμένα, προσπαθούμε να εντοπίσουμε το εύρος της ενίσχυσης των ΕΜΑ αλλά και το αποτύπωμα της εξέλιξης αυτής στα έσοδα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (εφεξής ΣΚΑ), όπως και στα κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματα των εργαζόμενων σε ΕΜΑ. Παράλληλα, εξετάζεται η εξέλιξη της σταδιακής προσαρμογής του ελληνικού ΣΚΑ στη νέα κανονικότητα της κρίσης της αγοράς εργασίας, δηλαδή την προσπάθεια ανάπτυξης μηχανισμών κοινωνικής προστασίας των εργαζόμενων σε ΕΜΑ.

Στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου θα αναλύσουμε την ανωτέρω προβληματική αξιοποιώντας μία ανεπαρκώς αξιοποιημένη βάση δεδομένων, αυτή των Μηνιαίων Στοιχείων Απασχόλησης

του ΕΦΚΑ. Με την άντληση στοιχείων από τα Μηνιαία Στοιχεία Απασχόλησης, εξάγονται συμπεράσματα ενδιαφέροντος για την εξέλιξη των ΕΜΑ στην ελληνική αγορά εργασίας και την επίδρασή τους στα έσοδα της κοινωνικής ασφάλισης. Παράλληλα, προκύπτει μια σημαντική αδυναμία αντιστοίχισης των δεδομένων αυτών με βάσεις δεδομένων όπως η ΕΡΓΑΝΗ.

Στη συνέχεια, έχοντας αποτιμήσει την επενέργεια της ανάπτυξης των ελαστικών μορφών εργασίας στην κοινωνική ασφάλιση, θα αναφερθούμε συνοπτικά σε ορισμένες σημαντικές μορφές προσαρμογής του ελληνικού ΣΚΑ στην εξάπλωση του νέου εργασιακού μοντέλου και τα περιορισμένα τους αποτελέσματα.

1. Η εμφάνιση ελαστικών μορφών απασχόλησης στην Ελλάδα

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960, οι εργασιακές σχέσεις ενώνονταν γύρω από έναν τύπο εργασίας που οικοδομήθηκε στο φορντιστικό μοντέλο παραγωγής: τη μισθωτή εργασία. Η κοινωνική νομοθεσία για το ωράριο εργασίας, η προστασία των θέσεων εργασίας και το ποσοστό των κοινωνικών παροχών προοδευτικά καθιέρωσε και σταθεροποίησε αυτή τη μορφή εργασίας. Η μισθωτή εργασία ως τυπική μορφή εργασίας είναι χαρακτηριστική γιατί ανταποκρίνεται σε μία ιεραρχική δομή με έναν μόνο εργοδότη (εξαρτημένη σχέση) είναι μακράς διάρκειας (που επιτρέπει την εξέλιξη του εργαζόμενου εντός της επιχείρησης) και είναι αδιαχώριστη (το βασικό εισόδημα του εργαζόμενου προέρχεται από μία πλήρη απασχόληση).

Η τυπική απασχόληση μπορεί να εννοιολογηθεί από τα 3 βασικά χαρακτηριστικά της (Greiner, 1999, σελ. 46):

- Εξαρτώμενη εργασία, υπό το διευθυντικό δικαίωμα ενός εργοδότη
- Πλήρης και
- αορίστου διάρκειας.

Ως ΕΜΑ χαρακτηρίζονται εκείνες οι μορφές απασχόλησης που αποκλίνουν από ένα ή και τα 3 χαρακτηριστικά της τυπικής απασχόλησης. Οι ΕΜΑ που περιλαμβάνουν δανειζόμενη εργασία, εργασία εξ αποστάσεως, εργασία ως σύμβαση έργου χαρακτηρίζονται ως «αντισυμβατικές εργασιακές σχέσεις, σχήματα, τόποι εργασίας» (Eurofound 2015). Η έννοια της εργασιακής ευελιξίας αναφέρεται στη δυνατότητα προσαρμογής των εργαζόμενων στις διακυμάνσεις της ζήτησης. Ευέλικτος εργαζόμενος είναι αυτός που δεν εργάζεται με τυπικά, δηλαδή πλήρη και σταθερά ωράρια ή επ' αόριστον, αλλά αυτός που εργάζεται για περιορισμένο διάστημα (όπως προσωρινή απασχόληση) ή κατά τις συγκεκριμένες ώρες/μέρες που τον χρειάζεται ο εργοδότης, και που πληρώνεται ανάλογα (Γαβρόγλου 2013). Η έννοια της εργασιακής επισφάλειας αναφέρεται στην αυξημένη ανασφάλεια του εργαζόμενου που προκύπτει από την αβεβαιότητα της θέσης εργασίας, ή/και στον κίνδυνο αδυναμίας επιβίωσης που απορρέει από τις χαμηλές αποδοχές (Barbier 2011, Evans and Gibb 2009, Kalleberg 2009, Thornley, Jefferys and Appay 2010).

1.1 Η έννοια των ελαστικών μορφών απασχόλησης

Από τα τέλη του 1970 γίνεται ολοένα και πιο αποδεκτό ότι οι υφιστάμενες οικονομικές, εργα-

σιακές και κοινωνικές πολιτικές αδυνατούν να λύσουν το πρόβλημα της ανεργίας, και κερδίζει έδαφος η αντίληψη ότι η υπερβολική ρύθμιση μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τις ποσοτικές προσαρμογές του εργατικού δυναμικού και τη μείωση της ανεργίας. Έκτοτε, διστακτικά στην αρχή, συστηματικά στην πορεία, οι κυβερνήσεις στην Ευρώπη υιοθετούν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό πολιτικές απορρύθμισης ή ελαστικοποίησης της αγοράς εργασίας. Οι επιλογές αυτές κυρίως συνίστανται σε (Greiner, 1999, σελ. 45):

- ενθάρρυνση μιας πιο ευέλικτης παραγωγής
- περιορισμό ή κατάργηση των ρυθμίσεων που θα μπορούσαν να διακινδυνεύσουν τις ποσοτικές προσαρμογές του ανθρώπινου δυναμικού (νομοθεσία προσλήψεων και απολύσεων)
- χαλάρωση της εργατικής νομοθεσίας αναφορικά με τη χρήση συγκεκριμένων τύπων συμβάσεων εργασίας (ορισμένου χρόνου, τηλεργασία, εργασία στο σπίτι, εποχιακή εργασία, με το κομμάτι/ on call)

Με την κρίση του 1970 σε πολλαπλά επίπεδα, στο οικονομικό επίπεδο (αύξηση μαζικής ανεργίας, παγκοσμιοποίηση του εμπορίου, ανασφάλεια, αναβάθμιση του τριτογενή τομέα), στο τεχνολογικό επίπεδο (νέες τεχνολογίες και τεχνολογίες επικοινωνίας), στο κοινωνιολογικό επίπεδο (εξατομίκευση και αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας) (Courbier, *Part-time work in Europe: Challenges and outlook*, σελ. 125 επ.). Οι εθνικές οικονομίες και οι αντίστοιχες αγορές εργασίας πρέπει να είναι οι ίδιες ευέλικτες για να επιβιώσουν στην παγκόσμια αγορά. Ο ΟΟΣΑ (OECD, *Jobs Study*, 1994) ενθαρρύνει την ενίσχυση αντίστοιχων πρακτικών από τις κυβερνήσεις ή τουλάχιστον την άρση όποιων εμποδίων σε πρακτικές ευελιξίας. Οι αγορές εργασίας στην ΕΕ άλλαξαν δραματικά τα τελευταία 30 χρόνια γεγονός που υποσκάπτει ριζικά τη δυνατότητα των ΣΚΑ να παρέχουν προσωπική προστασία κατά τη διάρκεια του συνόλου του βίου (Walker, Goodwin and Cornwell, 1999, σελ. 6).

Παρατηρείται επομένως στην Ευρώπη μία αντίθετη τάση, αυτή της ανάδυσης νέων προτύπων εργασίας, ιδίως μη εξαρτημένων μορφών εργασίας, μικρής διάρκειας, δουλειές μερικής απασχόλησης και με πολλούς εργοδότες (agency work). Αυτή η τάση στοχεύει στην ανάπτυξη μεγαλύτερης ευελιξίας κατά τη χρήση του εργατικού δυναμικού και στη μείωση του κόστους εργασίας. Η δια βίου ασφαλής εργασία αντικαθίσταται από ένα περιστασιακό και κατακεραματισμένο εργασιακό βίο και επιμέρους είδη εργασίας από τα οποία τα άτομα και οι οικογένειες επιδιώκουν να διασφαλίσουν ένα εισόδημα.

Μπορεί κανείς να συστηματοποιήσει σε κατηγορίες τις διαφορετικές διαστάσεις της εργασιακής ευελιξίας, καταλήγοντας σε 4 βασικές πτυχές του φαινομένου:

Ποσοτική ευελιξία	Ευελιξία των εργοδοτών να διαφοροποιούν τον αριθμό των εργαζόμενων και των υπεργολάβων. Υπονοείται η χρήση συμβολαίων ορισμένου χρόνου και άλλες μορφές προσωρινής απασχόλησης αλλά και η διάθεση να καταστεί περιττή η χρήση μόνιμων εργαζομένων.
Ευελιξία ωραρίου	Προσαρμόζοντας τις ώρες εργασίας με χρήση υπερωριών ή χρήση μερικής και εκ περιτροπής απασχόλησης, οι εργοδότες μπορούν να αντιμετωπίσουν αλλαγές στη ζήτηση χωρίς να αυξάνουν τον αριθμό των εργαζομένων.
Μισθολογική ευελιξία	Η εκ περιτροπής εργασία, η προσωρινή εργασία, οι υπερωρίες, τα μόνους και η μερική απασχόληση είναι πρακτικές των εργοδοτών που συμμετέχουν στην αστάθεια των χρηματικών ροών προς τους εργαζομένους και τους εργοδότες τους. Αυτές οι διακυμάνσεις δημιουργούν σοβαρά προβλήματα διαχείρισης των οικογενειακών προϋπολογισμών.
Λειτουργική ευελιξία	Πρόκειται για ευελιξία στην εσωτερική οργάνωση και διαχείριση των επιχειρήσεων. Συνίσταται στην απλοποίηση της διαχειριστικής δομής, την εμπλοκή εργαζομένων στην απόφαση για διαχειριστικά θέματα, εισαγωγή πρακτικών εργασίας σε ομάδες και στην εισαγωγή μεθόδων εναλλαγής καθηκόντων.

Πηγή: Walker, Goddwin, Cornell, 1999, σελ. 27-29, Προσαρμογή Θεοδωρουλάκης, Κουμαριανός

1.2 Η εξέλιξη των ευέλικτων μορφών απασχόλησης στην ελληνική αγορά εργασίας

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι ΕΜΑ διαφοροποιούνται σημαντικά από την τυπική μορφή απασχόλησης (εργασία πλήρους ωραρίου εβδομαδιαία με αμειβόμενη σχέση εξαρτημένης εργασίας αορίστου χρόνου) ως προς τα χαρακτηριστικά τους τόσο σε σχέση με τα εργασιακά δικαιώματα όσο και σε σχέση με το επίπεδο παρεχόμενης κοινωνικής προστασίας αλλά και το επίπεδο εισοδήματος. Διαφοροποιήσεις που ιδιαίτερα την περίοδο της κρίσης, με την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, την συρρίκνωση της απασχόλησης, τον περιορισμό των κοινωνικοασφαλιστικών δικαιωμάτων και την κατακρήμνιση των αμοιβών διευρύνθηκαν σε όλα τα επίπεδα. Στο πλαίσιο αυτό, στην παρούσα ενότητα διερευνούνται ποσοτικά αυτές οι διαφοροποιήσεις και καταγράφεται η παρούσα κατάσταση.

Ειδικότερα σε αυτή την ενότητα παρουσιάζονται και αναλύονται τα σχετικά ποσοτικά δεδομένα για τις ΕΜΑ όπως αυτά αποτυπώνονται στα δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της Εθνικής Στατιστικής Αρχής, στα δεδομένα των Μηνιαίων Στατιστικών Δελτίων Απασχόλησης του ΕΦΚΑ (από 1-1-2017) και του πρώην ΙΚΑ (από 1-1-2002 έως 31-12-2016) και στα δεδομένα του συστήματος ΕΡΓΑΝΗ στο πλαίσιο της προσπάθειας να γίνει εφικτός ο εντοπισμός των διαχρονικών διαφοροποιήσεων των βασικών χαρακτηριστικών τους, κάτι που θα επιτρέψει την καλύτερη ανάλυση της παρούσας κατάστασης και των επιπτώσεων στο κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα για την περίοδο 1991-2018¹.

Σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της Εθνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) δεν καταγράφεται αυτόνομα η τυπική απασχόληση (μισθωτή, πλήρης και μόνιμη απασχόληση) στην Ελλάδα. Καταγράφονται όμως διακριτά όλες οι ΕΜΑ: αυτοαπασχόληση, μερική απασχόληση, προσωρινή απασχόληση και απασχόληση ως βοηθός σε οικογενειακή επιχείρηση. Στο πλαίσιο αυτό, μέσα από τον συνδυασμό των δεδομένων των

1. Στο κείμενο που ακολουθεί γίνεται παρουσίαση και αναφορά των δεδομένων για τα έτη 1991, 2001, 2009, 2018. Το 2009 επιλέχθηκε ως έτος αναφοράς παρόλο που δεν συμπληρώνεται σε αυτό η δεκαετία λόγω του γεγονότος ότι είναι το έτος έναρξης της κρίσης και θα μας επιτρέψει τον σχολιασμό της επίδρασης της κρίσης. Το έτος 2018 επιλέχθηκε ως το πιο πρόσφατο έτος με διαθέσιμα στοιχεία.

διαφορετικών πηγών που αναφέρθηκαν εξάγονται πιο εστιασμένα συμπεράσματα για την άτυπη απασχόληση και ειδικά για την μερική απασχόληση των μισθωτών.

Ο συνδυασμός των διαφορετικών πηγών δεδομένων επιτρέπει τον συσχετισμό των δεδομένων και την εξαγωγή πιο τεκμηριωμένων συμπερασμάτων που συμβάλουν στο να αναδειχτούν, εκτός των άλλων, και διάφορα μεθοδολογικά ζητήματα. Για παράδειγμα, η ΕΛΣΤΑΤ περιλαμβάνει, σύμφωνα με την μεθοδολογία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, τους αυτοαπασχολούμενους και τους απασχολούμενους ως βοηθοί σε οικογενειακές επιχειρήσεις στην κατηγορία μερική απασχόληση βάσει των απαντήσεων στο ερώτημα πόσες ώρες εργάζονται, παρόλο που δεν έχουν τυπικά μερική ή πλήρη απασχόληση τους αφού δεν έχουν συμβατικό ωράριο εργασίας. Σε αυτό το ζήτημα τα δεδομένα των μηνιαίων δελτίων απασχόλησης του ΕΦΚΑ συμβάλουν καθοριστικά ώστε να προσεγγίσουμε το πραγματικό μέγεθος της μερικής απασχόλησης².

Σε συνέχεια των παραπάνω επισημάνσεων στις επόμενες σελίδες παρουσιάζονται αρχικά τα δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού και εν συνεχεία τα κοινωνικοασφαλιστικά δεδομένα και τα δεδομένα της ΕΡΓΑΝΗΣ.

Αναλυτικά, η μισθωτή εργασία με κάθε μορφή της (μόνιμη- ορισμένου χρόνου/προσωρινή, πλήρης – μερική, στον δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα) εκτιμάται σε 2,54 εκατ. άτομα το 2018 και παρουσιάζει την υπό διερεύνηση περίοδο (1991-2018) συνολική αύξηση κατά 615,8 χιλιάδες άτομα ή 31,9% παρά την συρρίκνωση της την περίοδο της κρίσης 2009-2018 (Πίνακας 1) που καταγράφει μια μείωση 402,8 χιλιάδων ατόμων ή 13,6%. Η αύξηση των μισθωτών στην προ κρίση περίοδο 1991-2009 ξεπερνούσε το 1 εκατομμύριο άτομα ή το 52,8%. Ταυτόχρονα η μισθωτή εργασία ως αναλογία στην συνολική απασχόληση αυξάνεται σταθερά όλη την περίοδο από 53,1% το 1991 σε 66,5% το 2018, έναντι 85,6% σε επίπεδο ΕΕ28 το 2018³. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό τόσο για το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα όσο και ευρύτερα για τον χώρο της απασχόλησης εν γένει γιατί την υπό μελέτη περίοδο 1991-2018 παρά την παράλληλη αύξηση της μερικής απασχόλησης η αύξηση της μισθωτής απασχόλησης αφορά σε μεγάλο βαθμό θέσεις πλήρους και αορίστου χρόνου απασχόλησης και σύμφωνα με τα κοινωνικοασφαλιστικά δεδομένα που θα παρουσιαστούν στην συνέχεια βρίσκεται στα επίπεδα του 2009.

---

2. Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού καταγράφει αναλυτικά τα ποσοστά της προσωρινής – ορισμένου χρόνου και μερικής απασχόλησης και μέσω των ωρών εργασίας ανά εβδομάδα μπορεί να αποτυπώνει και μέρος της εκ περιτροπής εργασίας όμως δεν έχει επικαιροποιηθεί η μεθοδολογία της και δεν έχει δεδομένα αυτόνομα δεδομένα για την εκ περιτροπής απασχόληση που από το 2011 καταγράφει σύμφωνα με την ΕΡΓΑΝΗ σημαντική διεύρυνση και που σήμερα ξεπερνά το 12% των νέων συμβάσεων εργασίας.

3. Eurostat, LSF database: Employment by sex, age and professional status

Πίνακας 1: Απόλυτοι αριθμοί απασχολούμενων ανά τύπο απασχόλησης και ποσοστά πλήρους, μερικής, μόνιμης, προσωρινής απασχόλησης (1991, 2001, 2009, 2018)

ΑΠΟΛΥΤΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΑΝΑ ΤΥΠΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΑΤΟΜΑ							
ΤΥΠΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	1991	2001	2009	2018	Διαφορά 1991-2001	Διαφορά 2001-2009	Διαφορά 2009- 2018
ΣΥΝΟΛΟ	3.632,4	4.202,1	4.556,0	3.828,0	569,70	353,90	-728,00
Μισθωτή εργασία	1.930,4	2.539,9	2.949,0	2.546,2	609,50	409,10	-402,80
Αυτοαπασχόληση	1.278,5	1.314,7	1.340,9	1.141,7	36,20	26,20	-199,20
Απασχόληση ως βοηθοί σε οικογεν. επιχείρηση	423,5	347,5	266,1	140,1	-76,00	-81,40	-126,00
Πλήρης	3.492,8	4.033,7	4.277,1	3.475,5	540,90	243,40	-801,60
Μερική	139,6	168,5	278,9	352,5	28,90	110,40	73,60
Μόνιμη	1.646,4	2.205,7	2.586,4	2.258,8	559,30	380,70	-327,60
Ορισμένου χρόνου- Προσωρινή	284,1	334,3	362,5	287,4	569,70	353,90	-728,00
ΑΝΑΛΟΓΙΑ (%) ΕΥΕΛΙΚΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ							
Τύπος άτυπης μορφής απασχόλησης	1991	2001	2009	2018	Διαφορά 1991-2001	Διαφορά 2001-2009	Διαφορά 2009-018
Μερική	3,84%	4,01%	6,12%	9,21%	0,17	2,11	3,9
Ορισμένου χρόνου- Προσωρινή	7,82%	7,96%	7,96%	7,51%	0,14	0	-0,45
Αυτοαπασχόληση	35,20%	31,29%	29,43%	29,82%	-3,91	-1,86	0,39
Απασχόληση ως βοηθοί σε οικογεν. επιχείρηση	11,66%	8,27%	5,84%	3,66%	-3,39	-2,43	-2,18

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ, επεξεργασία συγγραφέων

Η εξέλιξη του μεγέθους της μισθωτής απασχόλησης που παρατηρήθηκε συμπαρέσυρε και τον αριθμό των προσωρινώς απασχολούμενων ορισμένου χρόνου. Ο αριθμός των προσωρινώς απασχολούμενων αυξάνεται από 284,1 χιλιάδες άτομα το 1991 σε 362,5 χιλιάδες άτομα το 2009 και μειώνεται στην συνέχεια σε 287,4 χιλιάδες άτομα το 2018. Ενώ τα ποσοστά για τους προσωρινώς απασχολούμενους ως αναλογία στο σύνολο της απασχόλησης κυμαίνονται σχεδόν όλη την περίοδο από το 1991 έως το 2018 γύρω στο 8% της συνολικής απασχόλησης, 7,6% το 2018 ενώ το αντίστοιχο ποσοστό σε επίπεδο ΕΕ28 είναι 12% το 2018⁴. Πρέπει να επισημανθεί ότι η αναλογία των προσωρινώς απασχολούμενων σε σχέση με το σύνολο των μισθωτών παρουσιάζει διαφορετική εξέλιξη. Συγκεκριμένα, μειώνεται από το 14,7% της μισθωτής απασχόλησης το 1991, σε 13% το 2001 και σε 11% το 2018.

Παράλληλα με την μισθωτή απασχόληση αύξουσα εξέλιξη, με διακυμάνσεις όμως ανά έτος, παρουσιάζουν ως προς τον αριθμό των απασχολούμενων ατόμων και οι αυτοαπασχολούμενοι από το 1991 έως το 2009 οπότε και αρχίζουν μια φθίνουσα πορεία. Συγκεκριμένα, ο συνολικός αριθμός των αυτοαπασχολούμενων, που κατηγοριοποιούνται σε αυτοαπασχολούμενους με ή χωρίς προσωπικό, αυξάνεται από 1.278,5 χιλιάδες άτομα το 1991 σε 1.340,9 χιλιάδες άτομα το 2009 και μειώνεται στην συνέχεια σε 1.141,7 χιλιάδες άτομα το 2018. Χωρίς όμως να είναι

4. Eurostat, LSF database: Part-time employment and temporary contracts - annual data

αντίστοιχη η εξέλιξη τους ως αναλογία της συνολικής απασχόλησης. Τα ποσοστά για τους αυτοαπασχολούμενους μειώνονται από το 1991 έως και το 2009 και στην συνέχεια αυξάνονται ελαφρά λόγω της ταχύτερης συρρίκνωσης της συνολικής απασχόλησης. Ειδικότερα, οι αυτοαπασχολούμενοι μειώνονται από 35,2% της συνολικής απασχόλησης το 1991 σε 29,4% το 2009 και αυξάνονται ελάχιστα στην συνέχεια σε 29,8% το 2018, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό σε επίπεδο ΕΕ28 είναι 13.5% το 2018⁵.

Ειδικά για τους αυτοαπασχολούμενους πρέπει να υπογραμμιστεί ότι την περίοδο 1991-2009 οι δύο διαφορετικές κατηγορίες αυτοαπασχολούμενων (με ή χωρίς προσωπικό) είχαν διαφορετική εξέλιξη: οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό μειώνονταν ενώ οι αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό που αυξάνονταν την περίοδο 1991-2009 ενώ στην συνέχεια την περίοδο 2010-2018, λόγω κρίσης, μειώνονται και οι δύο κατηγορίες έως το 2015 και στην συνέχεια παρουσιάζουν μια ελαφριά ανάκαμψη οι αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό ενώ συνεχίζουν να μειώνονται οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό. Συγκεκριμένα, οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό μειώνονταν με μικρές διακυμάνσεις όλη την περίοδο (από 1.049 χιλιάδες άτομα το 1991 σε 964 χιλιάδες άτομα το 2009) ενώ την ίδια περίοδο οι αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό αυξάνονταν με διακυμάνσεις ως το 2009 (από 229,4 χιλιάδες άτομα το 1991 σε 376,9 χιλιάδες άτομα το 2009). Στη συνέχεια και έως το 2015 μειώνονται και οι δύο κατηγορίες (οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό σε 855,9 και 2 οι αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό σε 48,4 χιλιάδες άτομα) για να αυξηθούν ενώ έπειτα έως το 2018 οι αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό (σε 291,6 χιλιάδες άτομα) και να μειωθούν οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό (σε 850 χιλιάδες άτομα)⁶.

Εστιάζοντας τώρα στην απασχόληση ατόμων ως βοηθών σε οικογενειακή επιχείρηση, αυτή η κατηγορία παρουσιάζει μια συνεχώς φθίνουσα πορεία αντίστοιχη αυτής των αυτοαπασχολούμενων χωρίς προσωπικό όλη την περίοδο 1991-2018 λόγω του γεγονότος ότι οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό συνήθως είχαν ατομικές επιχειρήσεις στις οποίες επιτρέπονταν και επιτρέπεται ακόμα η απασχόληση ατόμων με συγγένεια πρώτου βαθμού, ενώ στις επιχειρήσεις με νομική μορφή κάτι τέτοιο δεν επιτρέπεται (Κ. Λαναράς, 2019). Συγκεκριμένα οι απασχολούμενοι ως βοηθοί σε οικογενειακή επιχείρηση από 423,5 χιλιάδες άτομα το 1991 μειώνονται σε 140,1 χιλιάδες άτομα (-67%) το 2018. Οι αριθμοί αυτοί είναι ιδιαίτερα σημαντικοί γιατί το 1991 οι απασχολούμενοι ως βοηθοί σε οικογενειακή επιχείρηση αντιστοιχούσαν στο 11,6% της συνολικής απασχόλησης έναντι μόλις 3,66% το 2018, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό σε επίπεδο ΕΕ28 ήταν το 2018 μόλις 0,85%⁷. Παλαιότερα οι αριθμοί τους ήταν κατά πολύ μεγαλύτεροι, ενδεικτικά το 1981 αντιστοιχούσαν στο 14% της συνολικής απασχόλησης (493 χιλιάδες άτομα σε συνολική απασχόληση 3,5 εκατ. ατόμων). Γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό σε ότι αφορά τα κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματα αυτών των ατόμων αφού καλυπτόντουσαν έμμεσα και όχι άμεσα από το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα και δεν είχαν δικαίωμα για παροχές σε χρήμα και για συνταξιοδότηση.

Επικεντρώνοντας ακόλουθα στην μερική απασχόληση, οι μερικώς απασχολούμενοι, είτε μισθωτοί, είτε αυτοαπασχολούμενοι, είτε απασχολούμενοι ως βοηθοί σε οικογενειακές επιχειρή-

5. Eurostat, LSF database: Employment by sex, age and professional status

6. Πρέπει να επισημανθεί ότι από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ δεν μπορούν να προκύψουν συμπεράσματα για την ψευδοαπασχόληση, τα σχετικά δεδομένα παρουσιάζονται παρακάτω.

7. Eurostat, LSF database: Employment by sex, age and professional status

σεις, καταγράφουν μια αύξουσα εξέλιξη από το 1991 έως το 2018 της τάξης του 252% (352,5 χιλιάδες άτομα το 2018 έναντι 139,6 χιλιάδες άτομα το 1991), ενώ είναι διπλάσιοι και σε σχέση με το 2001 που ήταν 168,5 χιλιάδες άτομα. Αντίστοιχα υπερδιπλάσιοι είναι οι μερικώς απασχολούμενοι και ως αναλογία της συνολικής απασχόλησης και συγκεκριμένα εκτιμήθηκαν στο 9,2% το 2018 αυξημένο από 3,84% το 1991 σε 4,01% το 2001 (Πίνακας 1). Το αντίστοιχο ποσοστό της μερικής απασχόλησης στο σύνολο της απασχόλησης (ηλικιών 15-64) σε επίπεδο ΕΕ28 ήταν υπερδιπλάσιο 19,2% το 2018⁸, γεγονός που αποδεικνύει ότι παρά την σημαντική αύξηση που καταγράφεται στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια απέχει πάρα πολύ ακόμα από τον μέσο και αντίστοιχα η επίδραση της είναι ακόμα περιορισμένη.

Επισημαίνεται ότι την περίοδο της κρίσης 2009-2018 η μερική απασχόληση, παρά την μείωση της συνολικής απασχόλησης, καταγράφει αύξηση της τάξης του 26,4% στον αριθμό των μερικώς απασχολούμενων, από 278,9 χιλιάδες άτομα το 2009 σε 352,5 χιλιάδες άτομα το 2018 λόγω της απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και την ευρεία εφαρμογή της εκ περιτροπής πλήρους απασχόλησης με μειωμένο εβδομαδιαίο ωράριο. Η αύξηση στο ποσοστό της ως αναλογία στην συνολική απασχόληση αντιστοιχεί σε 3,1 ποσοστιαίες μονάδες που ισούνται όμως με αύξηση 51% (από 6,1% το 2009 σε 9,2% το 2018). Ενώ την αντίστοιχη περίοδο η πλήρης απασχόληση καταγράφει μείωση στον αριθμό των πλήρως απασχολούμενων κατά 728 χιλιάδες, από 4.556 χιλιάδες άτομα το 2009 σε 3.828 χιλιάδες άτομα το 2018, της τάξης δηλαδή του 16% και ως αναλογία στην συνολική απασχόληση μειώνεται αντίστοιχα κατά 3,1 ποσοστιαίες μονάδες (μείωση - 3,3%).

Πέρα από τις ποσοτικές διαφοροποιήσεις στα δεδομένα των άτυπων μορφών απασχόλησης της περιόδου 1991-2018 που παρουσιάστηκαν παραπάνω επιβεβλημένο είναι να εντοπιστούν και να σχολιασθούν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους. Το πρώτο ποιοτικό χαρακτηριστικό τους είναι το φύλο. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού το 2018 οι γυναίκες απασχολούνται κατά 13,3% ως μερικώς απασχολούμενες και κατά 9,7% ως προσωρινά απασχολούμενες έναντι μόλις 6,3% και 6% αντίστοιχα για τους άνδρες και έτσι ο μέσος όρος απασχόλησης στο σύνολο των γυναικών ανά εβδομάδα υπολείπεται κατά 5,9 ώρες αυτού των ανδρών (35,5 ώρες οι γυναίκες έναντι 41,4 ώρες για τους άνδρες) (Πίνακας 2). Επιπλέον, οι άντρες απασχολούνται ως αυτοαπασχολούμενοι σε ποσοστό 34,7% έναντι 22,9% των γυναικών, ενώ οι γυναίκες απασχολούνται κατά 5,5% ως βοηθί σε οικογενειακές επιχειρήσεις έναντι μόλις 2,3% των ανδρών. Ποσοστά που παρουσιάζουν σταθερή διαφοροποίηση όλη την περίοδο 1991-2018 και αποτυπώνουν τις διαφορές στον ρόλο των γυναικών στην απασχόληση αλλά και στην οικογένεια αφού οι γυναίκες παραδοσιακά εργάζονταν ως συμβοηθούσα μέλη στις οικογενειακές επιχειρήσεις βάσει του προτύπου του άντρα βιοπαλαιστή και της γυναίκας νοικοκυράς που απασχολείται άτυπα στην οικογενειακή επιχείρηση ή συνταξιοδοτείται νωρίτερα για να φροντίσει την οικογένεια (Α. Lyberaki- P. Tinios, 2016:72-73).

8. Eurostat, LSF database: Part-time employment and temporary contracts - annual data

Πίνακας 2: Χαρακτηριστικά απασχόλησης 1991,2001,2009,2018 σε χιλιάδες άτομα

Έτος	Φύλο	Σύνολο απασχολούμενων	Θέση στην απασχόληση				Μόνιμη Προσωρινή		Πλήρης / Μερική		Λόγος για εργασία σε μερική απασχόληση		Εβδομαδιαίος χρόνος απασχόλησης
			Αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό	Αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό	Μισθωτοί	Βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση	Μόνιμη εργασία	Προσωρινή ή με σύμβαση ορισμένου χρόνου	Πλήρης απασχόληση	Μερική απασχόληση	Δεν μπορούσε να βρει πλήρη απασχόληση	Άλλοι λόγοι	
2018	Άνδρες	2.238,2	216,0	561,7	1.408,2	52,2	1.274,3	133,9	2.096,4	141,8	101,0	40,8	41,4
	Γυναίκες	1.589,8	75,6	288,3	1.138,0	87,9	984,5	153,6	1.379,1	210,7	135,3	75,4	35,5
	ΣΥΝΟΛΟ	3.828,0	291,6	850,0	2.546,3	140,1	2.258,8	287,4	3.475,5	352,5	236,3	116,2	39,0
2009	Άνδρες	2.722,4	299,9	656,0	1.675,4	91,0	1.495,6	179,8	2.634,4	88,0	44,7	43,2	41,1
	Γυναίκες	1.833,6	77,0	308,0	1.273,5	175,1	1.090,8	182,7	1.642,7	190,9	86,7	104,2	35,3
	ΣΥΝΟΛΟ	4.556,0	376,9	964,0	2.949,0	266,1	2.586,4	362,5	4.277,1	278,9	131,5	147,4	38,8
2001	Άνδρες	2.649,6	283,3	705,1	1.541,2	120,1	1.363,6	177,5	2.592,0	57,6	30,5	27,0	42,6
	Γυναίκες	1.552,5	57,7	268,6	998,8	227,4	842,1	156,8	1.441,6	110,9	49,4	61,5	37,6
	ΣΥΝΟΛΟ	4.202,1	340,9	973,7	2.540,0	347,5	2.205,7	334,3	4.033,7	168,5	79,9	88,6	40,7
1991	Άνδρες	2.406,8	199,7	832,1	1.260,6	114,5	1.074,3	186,3	2.355,1	51,7	20,3	31,4	43,3
	Γυναίκες	1.225,7	29,7	217,0	669,9	309,0	572,1	97,8	1.137,8	87,9	20,1	67,8	38,4
	ΣΥΝΟΛΟ	3.632,4	229,4	1.049,1	1.930,5	423,5	1.646,4	284,1	3.492,8	139,6	40,4	99,2	41,7

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, επεξεργασία συγγραφέων

Τα παραπάνω, δηλαδή η απασχόληση των γυναικών είτε ως νοικοκυρές είτε βοηθοί στις οικογενειακές επιχειρήσεις αποτελούν σε συνδυασμό με το έμφυλο χάσμα στην συμμετοχή στην απασχόληση⁹, τις αιτίες για το χάσμα των φύλων στην κάλυψη από το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα κατά την συνταξιοδότηση και το χάσμα των φύλων στις καταβαλλόμενες συντάξεις, αφού είτε εργάζονται ως ανασφάλιστες στην οικογενειακή επιχείρηση, είτε όταν εργάζονται ως ασφαλισμένες η ασφάλισή τους αναφέρεται σε μικρότερα χρονικά διαστήματα.

Από τα δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού για την περίοδο 1991-2018 προκύπτει επίσης ότι η μερική απασχόληση αφορά σε μεγαλύτερο βαθμό τις γυναίκες (κατά μέσο όρο 62% τα έτη 1991-2018 μειούμενη όμως από 71,3% το 2005 σε 59,7% το 2018) και τις ηλικίες 30-44 (κατά μέσο όρο 35% τα έτη 1991-2018) και 45-64 (κατά μέσο όρο 29% τα έτη 1991-2018), ενώ εντυπωσιακά χαμηλή είναι στις ηλικίες 15-29 που καταγράφει ποσοστό κατά μέσο όρο 27,8% (Πίνακας 3). Τα προαναφερθέντα ποσοστά έχουν σημαντικά υψηλότερες τιμές την περίοδο της κρίσης 2009-2018. Κατά 6,1 ποσοστιαίες μονάδες για τις ηλικίες 30-44 (κατά μέσο όρο 39,3%) ενώ πρέπει να επισημανθεί ότι τα έτη 2005-2018 τα ποσοστά μερικής απασχόλησης της ηλικιακής ομάδας 15-24 παρουσιάζουν μια συρρίκνωση κατά 6,4% γεγονός που προβληματίζει και δημιουργεί ερωτηματικά για την ύπαρξη εισφοροδιαφυγής και αδήλωτης/υποδηλωμένης απασχόλησης.

Σε ότι αφορά την προσωρινή εργασία αυτή είναι σχεδόν ισομερώς μοιρασμένη μεταξύ ανδρών και γυναικών την περίοδο 1991-2018, με την ηλικιακή ομάδα 30-44 να κυριαρχεί σε όλη την περίοδο 1991-2018 με μέσο όρο ποσοστού 39%. Η διάρκεια είναι σήμερα έως 6 μήνες κατά 47% ενώ πριν την κρίση ήταν ισοσκελισμένη μεταξύ των διαφορετικών διαρκειών (1-6 μήνες, 7-12 μήνες, 12 μήνες και άνω).

Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι διαφοροποιήσεις στην απασχόληση που καταγράφονται μεταξύ ανδρών και γυναικών τόσο για τον μέσο χρόνο απασχόλησης όσο και για τον τύπο της έχουν καθοριστικό ρόλο στο χάσμα των φύλων στις αμοιβές που εκτιμήθηκε το 2014 σε 12,5% στην Ελλάδα (έναντι 16,6% στην ΕΕ-28), ως ποσοστό επί των μεικτών ωριαίων αμοιβών των ανδρών.

---

9. Όσον αφορά στο ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στην απασχόληση, αυτό ήταν το 2018 κατά 21 ποσοστιαίες μονάδες μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών στις ηλικίες 20-64 (δηλαδή 49,1% για τις γυναίκες έναντι 70,1% για τους άνδρες). Τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στην απασχόληση σε συνδυασμό με την υψηλή και μακροχρόνια ανεργία που βιώνουν οι γυναίκες στην Ελλάδα, έχουν άμεσο αρνητικό αντίκτυπο στο ποσοστό κάλυψης των γυναικών από το συνταξιοδοτικό σύστημα και στη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος, δεδομένου ότι η ελάχιστη περίοδος ασφάλισης που απαιτείται για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος ανέρχεται σε 4.500 ημέρες ή 15 έτη. Το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ, παραμένει για πολλά χρόνια τώρα χαμηλό, αν και έχει παρουσιάσει αξιοσημείωτη βελτίωση τα τελευταία 30 χρόνια, από 35,8% το 1981, σε 38% το 1991, σε 45,2% το 2001 και σε 48,7% το 2011.

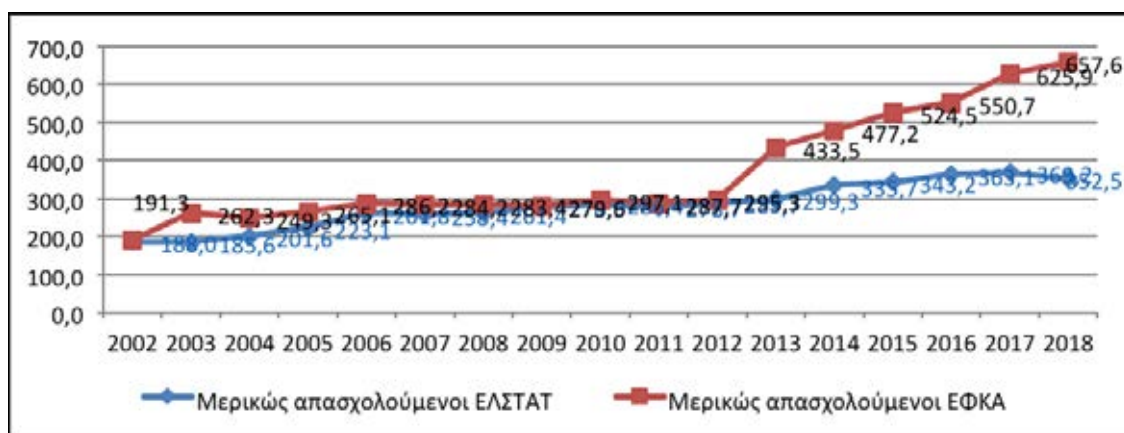
Πίνακας 3: Ποσοτική εξέλιξη των μερικώς απασχολούμενων και κατανομή τους ανά φύλο και ηλικιακή ομάδα 1991-2018 (σε χιλιάδες άτομα)

ΕΤΗ	Σύνολο πληθυσμού ηλικίας 15+	Φύλο		Ηλικία					
		Άνδρες	Γυναίκες	15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+
2018	352,5	141,8	210,7	4,7	34,1	54,4	139,0	108,8	11,5
2017	369,2	147,2	222,0	4,8	35,4	54,6	140,5	123,4	10,7
2016	363,1	149,6	213,5	4,4	32,0	52,3	147,4	117,5	9,5
2015	343,2	142,4	200,9	2,8	29,5	52,6	135,5	112,3	10,5
2014	335,7	139,9	195,8	4,4	27,4	45,9	143,3	101,4	13,2
2013	299,3	115,6	183,7	4,0	23,8	39,2	127,4	95,0	10,0
2012	289,7	108,0	181,7	5,6	23,0	44,0	115,6	91,1	10,5
2011	278,7	108,2	170,5	5,1	27,9	38,6	104,8	88,5	13,8
2010	286,4	99,0	187,4	7,8	31,5	37,8	107,0	86,0	16,3
2009	278,9	88,0	190,9	10,6	29,6	41,2	98,7	82,3	16,5
2008	261,4	79,7	181,7	9,1	29,6	35,6	94,4	77,1	15,6
2007	258,4	77,6	180,8	7,8	27,9	36,6	96,0	74,5	15,5
2006	261,8	81,4	180,5	9,1	33,4	36,3	98,6	67,8	16,6
2005	223,1	64,1	159,1	8,4	29,2	33,8	78,5	60,8	12,3
2004	201,6	59,5	142,1	7,9	25,0	28,9	72,8	56,5	10,5
2003	185,6	59,8	125,8	6,8	20,8	28,5	64,0	52,5	13,0
2002	188,0	60,5	127,5	7,7	20,8	27,0	64,9	54,1	13,5
2001	168,5	57,6	110,9	8,2	17,5	25,1	59,6	46,5	11,5
2000	185,1	66,6	118,5	10,6	22,4	26,5	63,3	48,3	13,9
1999	235,0	86,7	148,4	12,6	27,4	34,6	76,6	67,3	16,7
1998	226,9	80,8	146,1	12,6	27,2	33,7	70,7	62,3	20,4
1997	178,6	63,4	115,2	7,8	17,7	24,4	52,8	55,8	19,9
1996	184,7	66,8	118,0	8,8	19,4	22,3	49,0	55,9	28,5
1995	184,5	69,0	115,6	10,3	19,1	25,1	50,4	58,0	21,2
1994	182,6	75,5	107,1	8,3	20,4	24,4	50,0	55,6	23,0
1993	162,3	62,4	99,9	9,4	19,3	22,2	43,4	49,1	18,0
1992	176,2	68,3	107,9	10,5	20,2	20,8	49,3	54,3	20,3
1991	139,6	51,7	87,9	7,8	15,8	16,0	35,6	46,0	17,9

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνες Εργατικού Δυναμικού 1991-2018

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμισθεί ότι υπάρχει μια αναντιστοιχία πολλών δεδομένων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού με τα στοιχεία του κύριου φορέα ασφάλισης των μισθωτών έως το 2016 του πρ. ΙΚΑ και του ΕΦΚΑ από την 1-1-2017. Συγκεκριμένα, σε ότι αφορά την μερική απασχόληση οι ασφαλισμένοι με μερική απασχόληση στο πρώην ΙΚΑ και νυν ΕΦΚΑ ξεπερνούν κατά πολύ (305 χιλιάδες άτομα) τους μερικώς απασχολούμενους που καταγράφει η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού παρόλο που αυτή περιλαμβάνει και τους μερικώς απασχολούμενους, κατά δήλωσή τους, αυτοαπασχολούμενους και βοηθούς σε οικογενειακές επιχειρήσεις. Το ζήτημα αυτό αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 1 και καταδεικνύει μεθοδολογικό πρόβλημα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού ή το σημαντικό μέγεθος της υποδηλωμένης απασχόλησης, αφού οι ερωτώμενοι στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού δηλώνουν την πραγματική τους απασχόληση και όχι την δηλωμένη επίσημα από τον εργοδότη. Αντίστοιχές διαφοροποιήσεις παρουσιάζονται και με το σύστημα ΕΡΓΑΝΗ που όμως θα σχολιαστούν παρακάτω.

Διάγραμμα 1: Συσχέτιση καταγραφής μερικώς απασχολούμενων ΕΛΣΤΑΤ και ΕΦΚΑ 2002-2018

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Έρευνας Εργατικού Δυναμικού και Μηνιαίων Δελτίων Απασχόλησης ΕΦΚΑ-πρ. ΙΚΑ

Πρέπει να επισημανθεί ότι αν και εν μέρει το παραπάνω εξηγείται και από το γεγονός ότι σύμφωνα με τα στοιχεία των Μηνιαίων Δελτίων Απασχόλησης του ΕΦΚΑ 150 χιλιάδες εργαζόμενοι έχουν διπλή απασχόληση που μπορεί να είναι είτε ο συνδυασμός μιας θέσης πλήρους με μια θέση μερικής απασχόλησης ή μιας θέσης μερικής με μια θέση, επίσης, μερικής απασχόλησης. Κάτι που είναι ιδιαίτερα σημαντικό γιατί μειώνει έως και κατά 22,8% τον αριθμό των μερικώς απασχολούμενων αφού με δύο θέσεις μερικής απασχόλησης κάποιος μπορεί να έχει και πλήρη ασφάλιση και πλήρη μισθό και να δηλώνει έτσι πλήρως απασχολούμενος στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού. Όμως παραμένει μια σημαντική διαφορά με την εκτίμηση της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού που υπολογίζει τουλάχιστον κατά 50% λιγότερες θέσεις μερικής απασχόλησης των μισθωτών αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι παρουσιάζει ως μερικώς απασχολούμενους και μη μισθωτούς.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι υπάρχουν, επίσης, διαφοροποιήσεις των στοιχείων του ΕΦΚΑ με τα στοιχεία του συστήματος ΕΡΓΑΝΗ. Συγκεκριμένα, από την επεξεργασία

των στοιχείων που αντλήθηκαν από το πληροφοριακό σύστημα «ΕΡΓΑΝΗ», στο πλαίσιο της ετήσιας κατάθεσης των καταστάσεων προσωπικού του συνόλου των επιχειρήσεων που απασχολούν εργαζόμενους με σχέση εξαρτημένης εργασίας ιδιωτικού δικαίου, κατά το έτος 2018, προκύπτει ότι, οι συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου ανέρχονται σε 2,668 εκατ. ενώ σύμφωνα με τον ΕΦΚΑ αυτές ξεπερνούν τις 2,823 εκατ., διαφορά 153 χιλιάδες ή 5,7%, ενώ ως άτομα η Εργάνη καταγράφει 1,908 εκατ. άτομα ενώ ο ΕΦΚΑ 2,065 εκατ. άτομα¹⁰.

Η «ΕΡΓΑΝΗ» καταγράφει μια ανησυχητική τάση σε ότι αφορά τις νέες συμβάσεις εργασίας όπου η μερική και η εκ περιτροπής απασχόληση το 2018 αντιπροσωπεύουν το 54,4% του συνόλου των νέων συμβάσεων (41,6% του συνόλου των συμβάσεων αφορά μερική απασχόληση και το 12,7% εκ περιτροπής απασχόληση). Και εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι η ΕΡΓΑΝΗ δεν καταγράφει διακριτά ανά εργαζόμενο τις συμβάσεις αλλά τις συμβάσεις αυτόνομα γεγονός που εκτινάσει τον αριθμό τους αν σκεφτεί κανείς ότι πχ ένας καθηγητής αγγλικών μπορεί να έχει και τρεις και τέσσερις συμβάσεις εργασίας με διαφορετικά φροντιστήρια, αυτό βέβαια θα μείωνε τον αριθμό των νέων θέσεων απασχόλησης όμως θα αύξανε σημαντικά τον μέσο μισθό.

2. Η επίδραση των ελαστικών μορφών απασχόλησης στα έσοδα του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης

Η επίδραση των ελαστικών μορφών εργασίας στα έσοδα του ελληνικού ΣΚΑ δεν φαίνεται να είναι σημαντική σήμερα που ο αριθμός των ασφαλισμένων ξεπερνά αυτόν του 2009, αλλά αποτυπώνεται να είναι ιδιαίτερα σημαντική την περίοδο της κρίσης που είχαμε κατακόρυφη μείωση των απασχολούμενων, αύξηση της μερικής απασχόλησης και παράλληλα αδυναμία πληρωμής των εισφορών για την πλειονότητα των μη μισθωτών. Σήμερα, ο βασικός παράγοντας μειωμένων εσόδων σε σχέση με το παρελθόν διαφαίνεται από τα δεδομένα να είναι οι μειωμένες αμοιβές για τους μισθωτούς και όχι τα υψηλά ποσοστά των ελαστικών μορφών εργασίας καθώς και το νέο σύστημα εισφορών για τους αυτοαπασχολούμενους τον Ν. 4387/16 που συνέδεσε τις εισφορές τους με το πραγματικό φορολογητέο εισόδημα, με πολλά ερωτηματικά για το κατά πόσο ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα λόγω της υψηλής φοροδιαφυγής στην χώρα.

Αναλυτικά, σε ότι αφορά την μερική απασχόληση, σύμφωνα με τα στοιχεία του πρ. ΙΚΑ και του ΕΦΚΑ για την περίοδο 2002-2018 η μερική απασχόληση στην μισθωτή εργασία του ιδιωτικού τομέα έφτασε το 29,8% τον Δεκέμβριο 2018 καταγράφοντας αύξηση 18,75 ποσοστιαίων μονάδων ή 267% σε σχέση με τον Δεκέμβριο του 2002¹¹ που το αντίστοιχο ποσοστό ήταν μόλις 11,05%. Η πλήρης απασχόληση καταγράφει μείωση την χρονική περίοδο 2002-2018 αντίστοιχη μείωση 18,75 ποσοστιαίων μονάδων (-21,1%), μειούμενη από 88,95% το 2002 σε 70,2% το

10. Αυτή η διαφορά όμως προκύπτει από το γεγονός ότι στον ΕΦΚΑ καταγράφονται και οι νέοι δημόσιοι υπάλληλοι στον δημόσιο τομέα που απασχολούνται από 1-1-2011 σε αυτών καθώς και οι ορισμένοι χρόνου εργαζόμενοι στο δημόσιο ενώ στην ΕΡΓΑΝΗ μόνο όσοι εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα και κάνουν αναγγελία πρόσληψης.

11. Επιλέχθηκε να παρουσιαστούν τα δεδομένα του μηνός Δεκεμβρίου για όλα τα έτη λόγω της αυξημένης μερικής απασχόλησης των γιορτών των Χριστουγέννων αλλά και για την συγκρισιμότητα των στοιχείων ως ο τελευταίος μήνας του έτους γιατί δεν ήταν εφικτό στα πλαίσια του άρθρου να σταθμιστεί η εποχικότητα των δεδομένων των υπόλοιπων μηνών.

2018, με χαμηλότερη τιμή το 68,72% το 2017. Η πλήρης απασχόληση στις γυναίκες περιορίζεται ακόμη περισσότερο στο 65,28% ενώ στους άνδρες είναι υψηλότερη στο 75,08%. Στους άνδρες η μείωση ξεπερνά τις 20 ποσοστιαίες μονάδες γιατί διαχρονικά είχαν υψηλότερα ποσοστά πλήρους απασχόλησης ενώ στις γυναίκες περιορίζεται στο 15,73%.

Ενδιαφέρον έχει όμως το γεγονός ότι την περίοδο 2009-2018 η μερική απασχόληση αυξήθηκε από 15,11% σε 29,8% (+97,2%) αλλά ο αριθμός των πλήρως απασχολούμενων είναι λιγότερος μόλις 6,1% ή κατά 95 χιλιάδες άτομα γιατί αυξήθηκε ο συνολικός αριθμός των απασχολούμενων από 1,85 εκατ. ασφαλισμένοι το 2009 σε 2,1 εκατ. ασφαλισμένοι το 2018 σημειώνοντας αύξηση 13,7% (Πίνακας 4). Πρέπει να επισημανθεί όμως ότι το 2018 σε σχέση με το 2009 και ο όγκος της απασχόλησης είναι μεγαλύτερος καθώς ο συνολικός χρόνος σε ημέρες απασχόλησης περιλαμβανομένης και της εκ περιτροπής εργασίας παρουσιάζει μια αύξηση της τάξης των 56 εκατ. ημερών ή 10,3% (από 542 εκατ. ημέρες το 2009 σε περισσότερες από 598 εκατ. ημέρες το 2018) από αυτά τα δύο δεδομένα προκύπτει ότι ο βασικός παράγοντας μειωμένων εσόδων της κοινωνικής ασφάλισης σήμερα είναι πρωτίστως το επίπεδο των μισθών και δευτερευόντως η άτυπη απασχόληση.

Η επίδραση των παραπάνω αποτυπώνεται στην εξέλιξη των εισπραττόμενων εισφορών των μισθωτών του πρ. ΙΚΑ και νυν ΕΦΚΑ την περίοδο 2009-2018 όπως παρουσιάζεται στον πίνακα που ακολουθεί. Συγκεκριμένα, εμφανίζεται μια σταθερή μείωση των δηλωμένων εισφορών των μισθωτών από το 2009 έως και το 2015 κατά -31,7% (από 12 δισεκ. ευρώ το 2009 σε 8,2 δισεκ. ευρώ το 2015) για να αυξηθούν στην συνέχεια κατά 22% μεταξύ 2015-2018 (από 8,2 δισεκ. ευρώ το 2015 σε 10 δισεκ. ευρώ το 2018), διαμορφώνοντας την συνολική μείωση της περιόδου 2009-2018 σε 16,7% (από 12 δισεκ. ευρώ το 2009 σε 10 δισεκ. ευρώ το 2018).

Πίνακας 4: Ασφαλιστικά δεδομένα μισθωτών ιδιωτικού τομέα 2009-2018

ΕΤΟΣ	ΑΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΙ (όχι διακριτοί)	ΜΕΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΕΤΗΣΙΕΣ ΑΜΟΙΒΕΣ	ΕΤΗΣΙΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΣΦΟΡΩΝ
2018	2.903.860	598.245.242	29.960.621.184	10.014.045.420	5,33%
2017	2.762.359	565.428.448	28.376.811.857	9.506.962.604	10,78%
2016	2.620.980	534.261.976	27.111.527.651	8.581.468.567	4,53%
2015	2.518.806	509.680.244	26.249.269.709	8.209.779.241	-2,13%
2014	2.388.877	486.788.066	25.615.382.404	8.388.838.599	-0,06%
2013	2.243.755	435.080.415	22.232.933.427	8.394.179.842	-7,08%
2012	2.167.493	428.644.538	23.364.716.082	9.033.507.102	-14,49%
2011	2.351.746	476.286.552	26.532.596.674	10.564.722.964	-8,69%
2010	2.539.498	519.268.770	28.887.186.375	11.570.586.461	-3,77%
2009	2.634.422	542.498.107	29.598.747.599	12.024.054.254	

Πηγή: Μηνιαία Στοιχεία Απασχόλησης Δεκέμβριος 2009-Δεκέμβριος 2018 πρ. ΙΚΑ-ΕΦΚΑ (ετήσιοι πίνακες)

Πίνακας 5: Αριθμός ασφαλισμένων μισθωτών βάσει των Μηνιαίων Δελτίων Απασχόλησης του πρ. ΙΚΑ, του ΕΦΚΑ 2002-2018 και ποσοστά πλήρους και μερικής απασχόλησης και μέσης απασχόλησης σε ημέρες

Έτη	Αριθμός Ασφαλισμένων στο σύνολο των επιχειρήσεων και των οικοδομικών έργων			Πλήρης και μερική απασχόληση ως ποσοστό (%) της συνολικής απασχόλησης σε κοινές επιχειρήσεις*				Μέση Απασχόληση σε ημέρες στο σύνολο των επιχειρήσεων και των οικοδομικών έργων			Μέσο Ημερομίσθιο (Τακτικών Αποδοχών) στο σύνολο των ασφαλισμένων		
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Πλήρης	Μερική	Πλήρης Άνδρες	Πλήρης Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
2018	1.130.795	973.010	2.103.806	70,12	29,88	75,08	65,28	21,22	21,08	21,16	47,63	39,95	44,05
2017	1.078.322	922.738	2.001.060	68,72	31,28	73,44	63,32	20,97	20,96	20,97	47,84	39,95	44,22
2016	1.000.063	846.743	1.846.806	70,18	29,82	75,62	64,01	21,34	21,28	21,31	48,85	39,91	44,77
2015	968.334	829.769	1.798.103	70,83	29,17	76,12	64,65	21,47	21,38	21,43	49,59	40,2	45,27
2014	917.692	780.166	1.697.858	71,89	28,11	77,77	64,98	21,69	21,58	21,64	51,07	41,3	46,59
2013	871.981	749.278	1.621.259	73,26	26,74	79,29	66,25	21,63	21,40	21,52	52,98	42,55	48,19
2012	767.591	667.259	1.434.850	79,42	20,58	85,75	72,11	22,30	22,23	22,27	57,22	45,75	51,88
2011	833.600	707.823	1.541.423	81,33	18,67	87,20	74,90	22,47	22,68	22,57	61,61	49,01	55,78
2010	943.607	788.577	1.732.184	82,85	17,15	88,63	76,54	22,39	22,77	22,56	61,53	48,52	55,52
2009	1.024.181	826.492	1.850.673	84,89	15,11	90,50	78,70	22,41	22,86	22,61	62,12	48,81	56,06
2008	1.076.942	831.360	1.908.302	85,15	14,85	90,86	78,69	22,09	22,68	22,35	58,68	45,93	52,99
2007	1.097.637	821.630	1.919.267	85,19	14,81	90,88	78,70	21,77	22,58	22,12	56,08	43,16	50,39
2006	1.111.841	801.367	1.913.208	85,04	14,96	90,79	78,35	21,78	22,54	22,10	52,68	40,34	47,36
2005	1.076.623	759.489	1.836.112	85,56	14,44	91,22	78,80	21,90	22,71	22,24	50,32	38,32	45,21
2004	1.053.564	729.600	1.783.164	86,02	13,98	91,33	79,50	22,09	22,82	22,39	48,04	36,53	43,2
2003	1.057.832	710.790	1.768.622	85,17	14,83	91,01	76,48	21,75	22,58	22,08	45,56	34,09	40,8
2002	1.030.220	700.752	1.730.972	88,95	11,05	95,20	81,01	21,65	22,35	22,00	45,06	33,39	39,23

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων «Μηνιαίων Δελτίων Απασχόλησης» Δεκεμβρίου 2002-Δεκεμβρίου 2018 ΙΚΑ-ΕΦΚΑ.
*δεν περιλαμβάνει τα οικοδομικά έργα στα οποία το 2018 απασχολούνται μόλις 38 χιλιάδες άτομα.

Ειδικότερα τα δεδομένα των Μηνιαίων Δελτίων Απασχόλησης καταγράφουν μια συνεχή αύξηση της απασχόλησης στις επιχειρήσεις το διάστημα 2002-2007 ενώ στην συνέχεια μια συρρίκνωση μέχρι το 2012 που ο αριθμός των ασφαλισμένων καταγράφει την μικρότερη τιμή (1,43 εκατ. άτομα) και στην συνέχεια καταγράφεται μια σταδιακή αύξηση έως και το 2018(2,1 εκατ. άτομα). Η αύξηση για τα έτη 2017-2018 όμως προέρχεται σε κάποιο βαθμό από την σταδιακή ένταξη και κάποιων κατηγοριών μισθωτών από τα πρώην ταμεία (ΕΤΑΑ, ΕΤΑΠ-ΜΜΕ) που εντάχθηκαν στην Αναλυτική Περιοδική Δήλωση των μισθωτών του ΕΦΚΑ. Η εξέλιξη των αμοιβών έχει άλλη πορεία. Οι αμοιβές αυξάνονται σταθερά έως και το 2009 και στην συνέχεια μειώνονται σταθερά έως και το 2018.

Τα δεδομένα των Μηνιαίων Δελτίων Απασχόλησης καταδεικνύουν μια ιδιαίτερη σημαντική επίδραση της μερικής απασχόλησης στις αμοιβές των απασχολούμενων μισθωτών. Ο μέσος

μισθός με πλήρη απασχόληση τον Δεκέμβριο του 2018 ήταν 1.160 ευρώ (1.226 ευρώ για τους άνδρες έναντι 1.074 ευρώ για τις γυναίκες) ενώ ο μέσος μισθός με μερική απασχόληση περιορίζονταν στα 391 ευρώ (372 ευρώ για τους άνδρες έναντι 406 ευρώ για τις γυναίκες). Ο μέσος μισθός μερικής απασχόλησης αντιστοιχούσε μόλις στο 33,7% του μέσου μισθού πλήρους απασχόλησης γεγονός που πρέπει να υπογραμμιστεί. Πριν την κρίση, τον Δεκέμβριο του 2009 οι αντίστοιχοι μισθοί είχαν ως εξής: μέσος μισθός με πλήρη απασχόληση 1.443 ευρώ και ο μέσος μισθός μερικής απασχόλησης 579 ευρώ, δηλαδή αντιστοιχούσε στο 40,1% του μέσου μισθού πλήρους απασχόλησης. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ενώ ο μέσος μισθός πλήρους απασχόλησης συρρικνώθηκε μεταξύ 2009 και 2018 κατά 19,7% ο μέσος μισθός μερικής απασχόλησης συρρικνώθηκε κατά 32,5% δηλαδή κατά 12,8 ποσοστιαίες μονάδες περισσότερο, γεγονός που καταδεικνύει την μεγαλύτερη επίδραση της κρίσης στις αμοιβές των μερικώς απασχολούμενων, κυρίως μέσω μείωσης του χρόνου απασχόλησης σε σχέση με το 2009. Μείωση του χρόνου που είτε είναι πραγματική είτε υποκρύπτει υποδηλωμένη απασχόληση.

Τα δεδομένα για τον αριθμό των απασχολούμενων το 2018 δείχνουν ότι πλέον είμαστε σε καλύτερα επίπεδα σε ότι αφορά το σύνολο των ασφαλισμένων και τους μισθωτούς με πλήρη απασχόληση σε επιχειρήσεις και σχεδόν σε υπερδιπλάσιο επίπεδο σε ότι αφορά τους μισθωτούς με μερική απασχόληση. Γεγονός που καταδεικνύει ότι η υστέρηση εσόδων σήμερα σε σχέση με το 2009 προέρχεται κυρίως από τις μειωμένες εισφορές λόγω χαμηλών μισθών και όχι λόγω της υψηλής μερικής απασχόλησης. Η απώλεια εσόδων προέρχεται επίσης από την μείωση των απασχολούμενων στα οικοδομικά έργα όπου καταγράφεται μια τραγική εικόνα: από 136 χιλιάδες ασφαλισμένους το 2009 σε 44 χιλιάδες οικοδομικά έργα σήμερα απασχολούνται μόνο 43 χιλιάδες ασφαλισμένοι σε 14 χιλιάδες έργα. Δηλαδή καταγράφεται μια μείωση -68% και στους ασφαλισμένους και στα έργα.

Πίνακας 6: Μέσος μισθός πλήρους απασχόληση, μερικής απασχόλησης και μέση εισφορά Δεκεμβρίου 2009-Δεκεμβρίου 2018 σε κοινές επιχειρήσεις

	Συνολικός Αριθμός πλήρως απασχολούμενων	Συνολικός Αριθμός	Μέσος Μισθός πλήρους απασχόλησης (Α)	Μέσος Μισθός μερικής απασχόλησης (Β)	Αναλογία (Β)/ (Α)	Μέση εισφορά 20% πλήρους απασχόλησης	Μέση εισφορά 20% μερικής απασχόλησης
Δεκ. 2018	1.551.031	665.576	1.160€	391€	33,7%	232,00 €	78,20 €
Δεκ. 2009	1.521.610	315.522	1.443€	579€	40,1%	288,60 €	115,80 €
Διαφορά 2018-2009	29.421 ή +1,9%	350.054 ή +111%	-283€ ή -19,7%	-188€ ή -32,5%	-6,4 π.μ.	-56,60€ ή -19,7%	-37,60 € ή -32,5%

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Μηνιαίων Στοιχείων Απασχόλησης ΕΦΚΑ-πρ. ΙΚΑ

Με εξαίρεση λοιπόν την μείωση στους εργαζόμενους στα οικοδομικά έργα η συρρίκνωση των εισπραττόμενων εισφορών των μισθωτών για κύρια σύνταξη είναι αποτέλεσμα κυρίως της μείωσης των αμοιβών μεταξύ 2009 και 2018 αγγίζει κατά μέσο όρο ανά άτομο πλήρως απασχολούμενο τα 56,6 ευρώ ανά μήνα και τα 37,6 ευρώ ανά μήνα για τους μερικώς απασχολούμενους και υπέρ διπλάσια για το σύνολο των εισφορών (επικουρική, ανεργία, υγεία) που το συνολικό

ποσοστό αντιστοιχεί σε 42,6%. Ο συνδυασμός των παραπάνω δηλαδή της ταυτόχρονης συρρίκνωσης των ασφαλισμένων και των μισθών διαμόρφωσαν ένα ιδιαίτερα αρνητικό περιβάλλον τόσο για τα έσοδα όσο και για τα αποδιδόμενα ασφαλιστικά δικαιώματα τα προηγούμενα χρόνια της κρίσης και ιδιαίτερα τα έτη 2012-2015, με τις απώλειες των εσόδων από τις εισφορές των μισθωτών να αγγίζουν -31,7% όπως προαναφέρθηκε.

Το 2018 σύμφωνα με τα δεδομένα των Μηνιαίων Δελτίων Απασχόλησης μετά την σημαντική αύξηση στο σύνολο των ασφαλισμένων, που σχεδόν πλέον αγγίζει το επίπεδο του 2009, η συρρίκνωση των εισπραττόμενων εισφορών σε σχέση με το 2009 εκτιμάται σε 1,06 εκατ. ευρώ ετησίως στις κοινές επιχειρήσεις και 948 εκατ. ευρώ από τα οικοδομικά έργα. Η μείωση στις εισπραττόμενες εισφορές έχει κυρίως ως αιτίες το επίπεδο των μειωμένων μέσων αμοιβών και δευτερευόντως την αυξημένη μερική και εκ περιτροπής απασχόληση καθώς και την κατακόρυφη μείωση της οικοδομικής δραστηριότητας. Επισημαίνεται ότι και οι συνολικά εισπραττόμενες εισφορές από τους φορείς κοινωνικής ασφάλισης ήταν κατά πολύ πιο μειωμένες τα προηγούμενα έτη που η απασχόληση και η οικονομική δραστηριότητα ήταν ιδιαίτερα περιορισμένη σε σχέση με το 2009. Η μείωση προέρχονταν τόσο από την διακοπή της δραστηριότητας όσο και από την δημιουργία οφειλόμενων εισφορών, δεδομένα που θα παρουσιαστούν παρακάτω.

3. Ανακατατάξεις στην κοινωνική ασφάλιση της αυτοαπασχόλησης

Εξετάζοντας την επίδραση της αυτοαπασχόλησης πρέπει να αναφερθεί ότι βάσει του Ν. 4387/16 ο τρόπος υπολογισμού των εισφορών των μη μισθωτών, που έως 31-12-2016 βασιζόταν σε τεκμαρτά εισοδήματα βάσει ασφαλιστικών κλάσεων που αναπροσαρμόζονταν ανά τριετία ασφάλισης εναρμονίστηκε με τον τρόπο υπολογισμού των εισφορών των μισθωτών από 1-1-2017 και πλέον βασίζεται στα πραγματικά καθαρά φορολογητέα εισοδήματα των μη μισθωτών, πριν την αφαίρεση των ασφαλιστικών εισφορών.

Τα χρόνια της κρίσης λόγω των τεκμαρτών εισοδημάτων οι οφειλές μη μισθωτών για ατομικές τους εισφορές εκτινάχθηκαν διότι υπήρχε πλήρης αναντιστοιχία πραγματικών και τεκμαρτών εισοδημάτων, οφειλές που ξεπερνούν τα 16 δισεκ. ευρώ (Τριμηνιαία Έκθεση ΚΕΑΟ Απρίλιος 2019). Η ασφαλιστική μεταρρύθμιση του 2016 καθιέρωσε ενιαίους κανόνες υπολογισμού των ασφαλιστικών εισφορών που βασίζονται στο πραγματικό εισόδημα των μη μισθωτών, το οποίο πρέπει να επισημανθεί όμως ότι διαμορφώνεται με μεγάλα επίπεδα φοροδιαφυγής. Αποτέλεσμα αυτού ήταν το 90% των ελευθέρων επαγγελματιών, αυτοαπασχολούμενων και αγροτών να πληρώνει λιγότερες ασφαλιστικές εισφορές από αυτές που πλήρωνε με το προηγούμενο σύστημα ενώ ακόμα και για την μειοψηφία που βρέθηκε να πληρώνει μεγαλύτερες ασφαλιστικές εισφορές λόγω υψηλότερων εισοδημάτων λάβαμε μέριμνα με την μείωση του ποσοστού των ασφαλιστικών εισφορών στο 13,33% αντί του 20%. Όλοι οι ελεύθεροι επαγγελματίες, αυτοαπασχολούμενοι και αγρότες που καταβάλλουν με συνέπεια εισφορές έχουν ελαφρυνθεί πλέον κατά 600 εκατ. ευρώ ετησίως (Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα 2017-2020).

Σύμφωνα με τα έως τώρα αποτελέσματα της εφαρμογής του νέου μοντέλου προκύπτουν μερικά ενδιαφέροντα συμπεράσματα:

- Στον τ. ΟΑΕΕ η εισπραξιμότητα των τρεχουσών εισφορών για το έτος 2016, ανήλθε σε ποσοστό 54,88%. Με το νέο σύστημα υπολογισμού εισφορών, κατά το έτος 2017 σημειώθηκε αύξηση του ποσοστού της εισπραξιμότητας, η οποία ανήλθε σε 64,91%. Η εικόνα βελτιώθηκε ακόμη περισσότερο κατά το πρώτο οκτάμηνο του 2018 κατά το οποίο ανήλθε σε 66,46%.
- Στο τ. ΕΤΑΑ η εισπραξιμότητα των τρεχουσών εισφορών για το έτος 2016 ανήλθε σε ποσοστό 76,36% με την επισήμανση ότι το ποσοστό αυτό περιλαμβάνει την εισπραξιμότητα των εισφορών από αυτοαπασχολούμενους και έμμισθους του ΕΤΑΑ, δεδομένου ότι τα στοιχεία βεβαιωθείσων και εισπραχθεισών εισφορών δεν διαχωρίζονται. Με το νέο σύστημα υπολογισμού εισφορών, κατά το έτος 2017 σημειώθηκε αύξηση του ποσοστού της εισπραξιμότητας, η οποία ανήλθε σε 77,33%. Κατά το πρώτο οκτάμηνο του 2018 το ποσοστό ανήλθε σε 80,66%.
- Στο τ. ΟΓΑ η εισπραξιμότητα των τρεχουσών εισφορών για το έτος 2016 ανήλθε σε ποσοστό 56,58%. Με το νέο σύστημα υπολογισμού εισφορών, κατά το έτος 2017 σημειώθηκε αύξηση του ποσοστού της εισπραξιμότητας, η οποία ανήλθε σε 60,51%. Κατά το πρώτο οκτάμηνο του 2018 το ποσοστό ανήλθε σε 57,53%.

Η εισπραξιμότητα αυξήθηκε κυρίως γιατί υπήρξε σημαντική μείωση της επιβάρυνσης σε όλες τις κατηγορίες πλύν των υγειονομικών του πρ. ΤΣΑΥ και των μηχανικών του πρ. ΤΣΜΕΔΕ το 2017 και το 2018, ενώ το 2019 η ελάφρυνση περιορίστηκε μόνο στους Ελ. Επαγγελματίες του πρ. ΟΑΕΕ και τους στους νομικούς του πρώην ΤΑΝ. Συγκεκριμένα για τους Ελ. Επαγγελματίες του πρώην ΟΑΕΕ η μέση εισφορά μειώθηκε μεταξύ 2016 και 2019 κατά 110,9 ευρώ ή 33,2%, στους νομικούς του πρώην ΤΑΝ κατά 40,3 ευρώ ή 16,5%, ενώ στους των υγειονομικούς του πρ. ΤΣΑΥ η μέση εισφορά αυξήθηκε κατά 11,24 ευρώ, στους μηχανικούς του πρ. ΤΣΜΕΔΕ κατά 1,02 ευρώ και στους αγρότες του πρ. ΟΓΑ κατά 1,89 ευρώ. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι οι μηχανικοί του πρ. ΤΣΜΕΔΕ είχαν ελάφρυνση γιατί καταργήθηκε η εισφορά της ειδικής προσαύξησης ποσοστού 12% του τεκμαρτού εισοδήματος της ασφαλιστικής κλάσης που ανήκαν που τους επέβαλαν οι διατάξεις του άρθρου 4 παρ. 2 του ν.3518/2006.

Πίνακας 7: Μέση εισφορά μη μισθωτών 2016, 2017,2018,2019 ανά πρώην ταμείο

π. ΦΟΡΕΑΣ	ΜΕΣΗ ΕΙΣΦΟΡΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ Ν.4387/16	ΜΕΣΗ ΕΙΣΦΟΡΑ 2017	ΜΕΣΗ ΕΙΣΦΟΡΑ 2018	ΜΕΣΗ ΕΙΣΦΟΡΑ 2019	ΔΙΑΦΟΡΑ 2019-2016
ΟΑΕΕ	334	212	218	223,12	-110,88
ΕΤΑΑ ΤΑΝ	245	190	195	204,67	-40,33
ΕΤΑΑ ΤΣΑΥ	236	252	269	247,24	11,24
ΕΤΑΑ ΤΣΜΕΔΕ	214	218	225	215,02	1,02
ΟΓΑ	124	104	111	125,89	1,89

Πηγή: Διεύθυνση Μελετών ΕΦΚΑ

Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι τα πρώην ταμεία ΤΑΝ, ΤΣΑΥ, ΤΑΝ είχαν μια σειρά από κοινωνικούς πόρους έως και το 2014 οι οποίοι απέδιδαν σημαντικά ποσά στα ταμεία αυτά και

οι οποίοι καταργήθηκαν τον ν.4254/2014 (ΦΕΚ Α'85) και το 2016 με τον Ν. 4387/16 αλλά και λόγω της οικονομικής ύφεσης που συρρίκνωσε την οικονομική δραστηριότητα επί της οποίας επιβάλλονταν (ενοίκια, μεταβιβάσεις ακινήτων, κλπ).

Ειδικότερα, η συνολική ελάφρυνση, των αυτοαπασχολούμενων από τις αλλαγές που επέφεραν οι Ν. 4387/16 και 4472/17 και ότι η πρόσφατη αλλαγή του Ν. 4578/2018¹² αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα. Συγκεκριμένα στο σύνολο των αυτοαπασχολούμενων η ελάφρυνση μεταξύ 2016 και 2018 ξεπερνά το 61% και αγγίζει τα 2,8 δισεκ. ευρώ με την μεγαλύτερη ελάφρυνση να καταγράφεται στους ανεξάρτητα αυτοαπασχολούμενους επιστήμονες με το ποσοστό να ξεπερνά το 78%.

Από τα στοιχεία προκύπτει μια υστέρηση εσόδων σε σχέση με τα προηγούμενα έτη ιδιαίτερα σημαντική της τάξης του 1,6 δισεκ ευρώ ή 58% σε σχέση με το 2016 που έρχεται να προστεθεί στην σημαντική μείωση των εσόδων που είχαν τα πρώην ταμεία των αυτοαπασχολούμενων λόγω της διακοπής δραστηριότητας χιλιάδων αυτοαπασχολούμενων και επιχειρηματιών κυρίως τα έτη 2009-2016 που συνολικά ξεπερνούν τις 500.000 άτομα. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τον Κοινωνικό Προϋπολογισμό του 2009 οι αυτοαπασχολούμενοι ασφαλισμένοι των πρώην ταμείων ΟΑΕΕ, ΕΤΑΑ και ΟΓΑ ήταν 1,835 εκατ. άτομα ενώ το 2017 ήταν μόλις 1,409 εκατ. άτομα δηλαδή -426 χιλιάδες άτομα ή -23,2%. Η μείωση αυτή κυρίως προέρχεται από την διακοπή δραστηριότητας αφού στα ταμεία των αυτοαπασχολούμενων πλην των νομικών δεν υπάρχει δυνατότητα πρόωρης συνταξιοδότησης. Οι εισπραχθείσες εισφορές το 2009 είχαν ανέλθει σε 4,2 δισεκ. ευρώ σύμφωνα με τον Κοινωνικό Προϋπολογισμό (σελ. 56-57) έναντι μόλις 1,8 δισεκ. ευρώ το 2018.

---

12. Ο Ν. 4578/2018 μείωσε το ποσοστό της μηνιαίας ασφαλιστικής εισφοράς Κλάδου Σύνταξης που καταβάλλουν Ελ. Επαγγελματίες και Αυτοαπασχολούμενοι από 20% σε 13,33% για μηνιαία ποσά εισοδήματος άνω του κατώτατου μισθού (650€) καθώς και για τους αγρότες το ποσοστό της μηνιαίας ασφαλιστικής εισφοράς Κλάδου Σύνταξης που καταβάλλουν μειώνεται και διαμορφώνεται μεταβατικά για τα έτη 2019 έως 2022 ως εξής: για το έτος 2019 από 18% σε 12%, για το έτος 2020 από 19% σε 12,67%, για το έτος 2021 από 19,5% σε 13% και για το έτος 2022 από 20% σε 13,33%.

Πίνακας 8: Βεβαιωθείσες και εισπραχθείσες εισφορές ανά πρώην ταμείο Μη Μισθωτών και στο σύνολο 2016-2018 και στο σύνολό τους

πρώην ΟΑΕΕ			
ΕΤΟΣ	ΒΕΒΑΙΩΘΕΙΣΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ	ΕΙΣΠΡΑΧΘΕΙΣΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΙΣΠΡΑΞΙΜΟΤΗΤΑΣ
2016	2.682.706.277,96	1.472.296.846,66	54,88%
2017	1.472.230.405,01	955.560.575,36	64,91%
2018	1.108.984.120,23	737.031.219,45	66,46%
2018-2016	-1.573.722.157,73	-735.265.627,21	+12%
2018/2016	-58,6%	-49,9%	
πρώην ΕΤΑΑ			
ΕΤΟΣ	ΒΕΒΑΙΩΘΕΙΣΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ	ΕΙΣΠΡΑΧΘΕΙΣΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΙΣΠΡΑΞΙΜΟΤΗΤΑΣ
2016	1.240.137.679,50	946.977.141,88	76,36%
2017	351.018.120,31	271.437.646,69	77,33%
2018	263.665.888,67	212.681.845,30	80,66%
2018-2016	-976.471.790,83	-734.295.296,58	+4%
2018/2016	-78,7%	-77,5%	
πρώην ΟΓΑ			
ΕΤΟΣ	ΒΕΒΑΙΩΘΕΙΣΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ	ΕΙΣΠΡΑΧΘΕΙΣΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΙΣΠΡΑΞΙΜΟΤΗΤΑΣ
2016	716.212.712,03	405.236.982,05	56,58%
2017	557.617.118,83	337.429.920,18	60,51%
2018	422.388.085,90	242.985.812,15	57,53%
2018-2016	-293.824.626,13	-162.251.169,90	+1%
2018/2016	-41%	-40%	
Σύνολο αυτοαπασχολούμενων			
ΕΤΟΣ	ΒΕΒΑΙΩΘΕΙΣΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ	ΕΙΣΠΡΑΧΘΕΙΣΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΙΣΠΡΑΞΙΜΟΤΗΤΑΣ
2016	4.639.056.669,49	2.824.510.970,59	62,61%
2017	2.380.865.644,15	1.564.428.142,23	67,58%
2018	1.795.038.094,80	1.192.698.876,90	68,22%
2018-2016	-2.844.018.574,69	-1.631.812.093,69	5,61%
2018/2016	-61%	-58%	

Πηγή: Γενική Διεύθυνση Οικονομικού Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι υπάρχει μια σημαντικότερη μείωση των εισπρατόμενων εισφορών των αυτοαπασχολούμενων- μη μισθωτών λόγω της μεταρρύθμισης του 2016 που σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση και τις αμοιβές των μισθωτών και λιγότερο της μερικής απασχόλησης έχει στερήσει σημαντικά έσοδα από την κοινωνική ασφάλιση.

Η παραπάνω αλλαγή αν και επιβεβλημένη για την εφαρμογή κοινών κανόνων εισφορών και παροχών τόσο για τους μισθωτούς όσο και για τους μη μισθωτούς καθώς και την αντιμετώπιση του φαινομένου της διόγκωσης των οφειλών λόγω των τεκμαρτών εισφορών που επέβαλε το προηγούμενο σύστημα εισφορών. Όμως προκύπτει μια ανισότητα στην κατανομή των βαρών και της κρατικής χρηματοδότησης. Σύμφωνα με τα στοιχεία του προϋπολογισμού του 2019 του ΕΦΚΑ οι εισφορές των μισθωτών ιδιωτικού τομέα εκτιμώνται σε 6,4 δισεκ. ευρώ για τον κλάδο σύνταξης και καλύπτουν το 55,6% του κόστους των συντάξεων των πρ. ταμείων μισθωτών ιδιωτικού τομέα (11,5 δισεκ. ευρώ) ενώ οι εισφορές των αυτοαπασχολούμενων όλων των πρ. ταμείων μη μισθωτών πλην ΟΓΑ σε 973 εκατ. ευρώ για τον κλάδο σύνταξης και καλύπτουν μόλις το 24,1% του κόστους των συντάξεων των πρ. ταμείων μη μισθωτών (4 δισεκ. ευρώ). Αυτό συνεπάγεται ότι ο κρατικός προϋπολογισμός καλύπτει μόλις το 44,4% για τις συντάξεις των πρ. ταμείων μισθωτών ιδιωτικού τομέα ενώ την ίδια στιγμή λόγω του περιορισμού των εσόδων από εισφορές για τους μη μισθωτούς πλην αγροτών ο κρατικός προϋπολογισμός καλύπτει το 75,9% δηλαδή 31,5 ποσοστιαίες μονάδες περισσότερο, κάτι που οδηγεί σε νέες ανισότητες στην κατανομή της χρηματοδότησης των διαφορετικών κατηγοριών συντάξεων και που στο μέλλον θα επιδεινωθεί αν ληφθεί υπόψη ότι ο κρατικός προϋπολογισμός θα καλύπτει μόνο την εθνική σύνταξη και οι εισφορές των ασφαλισμένων του ΕΦΚΑ θα καλύπτουν το σύνολο της δαπάνης της ανταποδοτικής σύνταξης. Η αλληλεγγύη θα είναι μονόπλευρη υπέρ των μη μισθωτών αφού οι εισφορές τους αν δεν υπάρξει αλλαγή θα υστερούν κατά πολύ των αναγκαίων πόρων για την κάλυψη των ανταποδοτικών συντάξεων των μη μισθωτών συνταξιούχων και οι εισφορές των μισθωτών ή ειδική κρατική χρηματοδότηση θα πρέπει να καλύπτουν το κενό χρηματοδότησης που θα δημιουργείται.

4. Η επίδραση των ΕΜΑ στην προστασία και τα δικαιώματα των ασφαλισμένων

Στις αρνητικές επιπτώσεις της ευελιξίας, εντοπίζονται διαφορετικές μορφές ανασφάλειας που σχετίζονται με την αγορά εργασίας αλλά και το μοντέλο κοινωνικής προστασίας (Walker, Goodwin and Cornwell, ό.π., σελ. 30-32) διαμορφώνοντας ένα δίπολο ανασφάλειας, εντός και εκτός της αγοράς εργασίας.

Αφ' ενός η ανασφάλεια στην αγορά εργασίας έγκειται στην αυξανόμενη αίσθηση ανασφάλειας που συνδέεται περισσότερο με μια γενικευμένη ανησυχία για τους κινδύνους της αγοράς εργασίας. Ακόμα και σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης, η ελαστική εργασία συνδέεται με την επισφάλεια (Lang and al. 2013). Αφετέρου, υπάρχει η ανασφάλεια η σχετική με την κοινωνική προστασία, που έγκειται στη γενικευμένη ανησυχία για την επαρκή ένταξη στον προστατευτικό κλοιό της κοινωνικής ασφάλισης λόγω μη κατάλληλων μηχανισμών με απρόσιτες προϋποθέσεις ασφάλισης.

Επομένως, σε σχέση με τους εργαζόμενους σε τυπικές μορφές απασχόλησης, οι εργαζόμενοι σε προσωρινές θέσεις εργασίας ή θέσεις μερικής απασχόλησης εμφανίζουν συχνότερα φαινόμενα διακοπής της εργασίας τους, χαμηλών αμοιβών, ανεπαρκούς ασφαλιστικού βίου και εφόσον

θεμελιώνουν δικαίωμα σε σύνταξη, αυτή είναι εμφανώς χαμηλότερη. Αυτή η διαπίστωση ενισχύεται ακόμα περισσότερο στα μοντέλα κοινωνικής προστασίας που συνδέουν στενά την παροχή με τις εισφορές και μάλιστα με προϋπόθεση μακροχρόνιων ασφαλιστικών περιόδων (Matsaganis and al. 2016, σελ. 11-12). Είναι προφανές ότι οι ελαστικά εργαζόμενοι δυσκολεύονται ιδιαίτερα (σε σχέση με τους εργαζόμενους σε τυπικές μορφές απασχόλησης) να εξασφαλίσουν τις ελάχιστες προϋποθέσεις πρόσβασης στην κοινωνικοασφαλιστική προστασία. Έχει παράλληλα αναδειχθεί ότι η ελαστική εργασία ως επισφαλής εργασία εμφανίζεται περισσότερο σε εργασιακά ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι νέοι, οι γυναίκες και οι μετανάστες (OECD 2015, σελ. 139-143). Η βιβλιογραφία για τη σχέση μεταξύ ΕΜΑ και κοινωνικής ασφάλισης φανερώνει ότι οι εργαζόμενοι με ΕΜΑ καλύπτονται ανεπαρκώς για τους κινδύνους γήρατος, υγείας και ανεργίας (Schulze, Buschoff, Protch, 2009). Στις περισσότερες περιπτώσεις οι κανόνες προστασίας των εργαζόμενων ορισμένου χρόνου ή μερικής απασχόλησης είναι ίδιοι με αυτούς των εργαζόμενων πλήρους απασχόλησης και αορίστου χρόνου. Το πιο συχνό κοινό στοιχείο είναι η μη πρόβλεψη παροχών ανεργίας και εργατικού ατυχήματος και η ανεπάρκεια των παροχών γήρατος (Schmid, Wagner, 2017, σελ. 30).

Επομένως, οι μορφές ευελιξίας που παρουσιάστηκαν έχουν άμεσες και έμμεσες συνέπειες στα δικαιώματα των εργαζόμενων σε ΕΜΑ στην έκταση των καλυπτόμενων κινδύνων και αναγκών, στην ανεπάρκεια του χρόνου ασφάλισης για την πρόσβαση στο κοινωνικοασφαλιστικό δικαίωμα, στο ύψος των παροχών που δικαιούνται αυτές οι κατηγορίες εργαζομένων και στο σύνολο των εσόδων ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.

Η ανάδυση των ΕΜΑ μας προκαλεί να αναρωτηθούμε κατά πόσον τα συστήματα κοινωνικής προστασίας που σχεδιάστηκαν γύρω από την έννοια και την ύπαρξη τυπικής μορφής εργασίας είναι κατάλληλα ή όχι. Γενικά, η ύπαρξη πρόσβασης σε κοινωνικοασφαλιστικής λογικής παροχές σημαίνει ότι ο εργαζόμενος/ασφαλισμένος εργαζόταν και εισέφερε επαρκώς. Πώς όμως μπορεί να σχεδιαστεί η κοινωνική προστασία για μορφές απασχόλησης που αδυνατούν να εισφέρουν ή εξαιρούνται από την εισφορά; Πως θα προστατευτούν οι αυξανόμενες και διευρυνόμενες κατηγορίες εργαζομένων των οποίων οι θέσεις εργασίας δεν εγγυώνται ότι το ύψος ή η διάρκειά τους θα είναι ικανοποιητική για τη θεμελίωση δικαιωμάτων;

Αν τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης καθιερώνουν τη σύνδεση μεταξύ εργασίας και εισοδήματος, με την αύξηση των ΕΜΑ μπορούν αυτά να ανταποκριθούν στις ανάγκες των εργαζόμενων που εμπλέκονται σε αυτές, παρότι έχουν δομηθεί στην τυπική απασχόληση; Έχουν προσαρμοστεί στις ανάγκες της ευέλικτης αγοράς εργασίας και σε ποιό βαθμό θα ήταν κάτι τέτοιο εφικτό;

4.1 Χαρακτηριστικά της προσαρμογής συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης

Η κοινωνική ασφάλιση σε ευρωπαϊκό επίπεδο προσπάθησε να μειώσει τις επιπτώσεις της εξάπλωσης της ευέλικτης εργασίας και να διευκολύνει την πρόσβαση στις παροχές (Calcoen και Greiner 1994, p.110, Greiner, 1998). Το ζήτημα της εργασίας και των αλλαγών που υφίσταται αναδεικνύεται στα 3 παραδοσιακά μοντέλα κοινωνικής προστασίας: αυτό του Μπίσμαρκ, του Μπέβεριτζ και το Σκανδιναβικό (Greber, 1999 σελ. 168). Από την οπτική των εργαζόμενων η αλλαγή συνιστά ένα έλλειμμα προστασίας στην εργασιακή ζωή και μία υποβάθμιση της κατά-

στασης τους. Για τα συστήματα κοινωνικής προστασίας, αυτό έχει ως συνέπεια μια πιο αδύναμη οικονομική βάση και περισσότερες ανάγκες για να καλυφθούν.

Στη βάση της διαμάχης είναι οι αξίες για το είδος αλληλεγγύης που χρειαζόμαστε, και για την κατάλληλη ισορροπία ανάμεσα στο κοινωνικό και το οικονομικό (Greber, 1999, σελ. 165). Η εξέλιξη αυτή αναδεικνύει εκ νέου το βασικό ερώτημα σχετικά με το προσωπικό εύρος των συστημάτων και το εύρος της αλληλεγγύης. Ποιο κομμάτι της κοινωνικής ασφάλισης πρέπει να σχετίζεται με την ιδιότητα του πολίτη με την εφαρμογή της αρχής της αλληλεγγύης; Ποιο κομμάτι θα πρέπει να παραμείνει συνδεδεμένο με την επαγγελματική αλληλεγγύη των ενταγμένων στην αγορά εργασίας (Perrin, 1983, pp.123);

Σύμφωνα με τον Courbier, η αυξημένη ευελιξία θα έπρεπε να αφορά και τις προϋποθέσεις κάλυψης και πρόσβασης στις κοινωνικές παροχές όπως και μεθόδους υπολογισμού των παροχών που δίνονται. Θα μπορούσε να παρέχεται προστασία με εναλλακτικές μεθόδους (Courbier, σελ. 128):

- Επιομοιώνοντας την περίοδο αναφοράς, επεκτείνοντας δηλαδή την περίοδο αναφοράς, προσθέτοντας διάφορες περιόδους εργασίας ορισμένου χρόνου ή κατοχυρώνοντας ένα σταθερό κοινωνικό δικαίωμα ως ποσοστό του δηλωμένου μισθού και των καταβληθέντων εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (van Lerenberghe, 1996).
- Καταργώντας ή μειώνοντας το κατώφλι αναφοράς που περιθωριοποιεί τους ευέλικτους εργαζόμενους και δεν υποχρεώνει τους εργοδότες να καταβάλλουν εισφορές.
- Θεσπίζοντας ένα βασικό κοινωνικό εισόδημα και ένα επίπεδο εξατομικευμένης ελάχιστης κοινωνικής προστασίας κατά τη διάρκεια του εργασιακού βίου (Aznar, 1996; van Parjis, 1994; Ferry, 1995).
- Διευρύνοντας τις δυνατότητες για το συνδυασμό του δικαιώματος σε μια κοινωνική παροχή (πχ. επίδομα ανεργίας) με εισόδημα προερχόμενο από ΕΜΑ.
- Παρέχοντας ένα κοινωνικό συμπλήρωμα για εργαζόμενους που μετακινούνται από την πλήρη στη μερική απασχόληση.
- Αναπτύσσοντας ένα 2^ο τομέα δραστηριότητας στην κοινωνία σε συνδυασμό με ένα άλλο τύπο οργάνωσης και πιο ενεργή χρήση των κοινωνικών παροχών που βασίζονται σε μία αίσθηση κοινωνικού καθήκοντος και μια πολύ ανεπτυγμένη αίσθηση αλληλεγγύης.
- Διαφοροποιώντας τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης στη βάση των ωρών εργασίας.

Η ΕΜΑ μπορεί να οδηγήσει σε μείωση του ποσού των παροχών σε χρήμα από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Για παράδειγμα:

- Αν ο υπολογισμός λαμβάνει υπόψη το μισθό, μία σύνταξη θα είναι χαμηλότερη από εκείνη την περίπτωση του εργαζόμενου με εργασιακό βίο πλήρους απασχόλησης.
- Αν μία κοινωνική παροχή καθορίζεται με αναφορά σε ένα μικρό διάστημα εισφοράς και αυτό το διάστημα ανταποκρίνεται σε μία ή δύο ανασφαλείς θέσεις εργασίας, η προστασία θα είναι ανύπαρκτη ή ανεπαρκής.

Στο πλαίσιο των δημόσιων πολιτικών-τεχνικών προστασίας, ο Pierre Yves Greber εντοπίζει πέντε δρόμους αντιμετώπισης που μπορούν να ακολουθηθούν άλλοτε εναλλακτικά και άλλοτε σωρευτικά (Greber, 1999, σελ. 171):

- 1^{ος}: αποσύνδεση της προστασίας από την ένταξη στην αγορά εργασίας και καθολική προστασία.
- 2^{ος}: εισαγωγή και αναβάθμιση μορφών ελάχιστου εισοδήματος με ή χωρίς σύνδεση με έλεγχο οικονομικών πόρων.
- 3^{ος}: άνοιγμα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης σε αυτοαπασχολούμενους εκεί που είναι κατάλληλο, πχ. ανεργία
- 4^{ος}: προστασία της ευέλικτης εργασίας
- 5^{ος}: ενισχύοντας την αξία, με όρους κοινωνικής προστασίας, της μητρότητας και της φροντίδας των τέκνων, της φροντίδας αναπήρων ή ηλικιωμένων.

Η ευελιξία στην αγορά εργασίας αναδιαμορφώνει και τη συνταξιοδοτική προστασία (Klammer, 2007). Τα νέα εργασιακά προφίλ κοινωνικών κινδύνων ενδέχεται να έχουν δυσμενή επίπτωση στο κίνδυνο γήρατος, και κατά τον Bonoli (2007, σελ. 7), «το αποτέλεσμα της παρουσίας αυτών νέων εργασιακών προφίλ στην αγορά εργασίας, αν τα συνταξιοδοτικά συστήματα δεν προσαρμοστούν, μπορεί να είναι η μετάφραση των προβλημάτων της εργασιακής φτώχειας σήμερα σε ένα πρόβλημα φτώχειας των ηλικιωμένων σε 30 με 40 χρόνια μετά».

Στην διεθνή βιβλιογραφία αρχικά εντοπιζόταν κατά κύριο λόγο μια τάση συρρίκνωσης και μείωσης της συνταξιοδοτικής δαπάνης (Myles, Quadagno, 1997) αλλά στη συνέχεια εντοπίζεται και η τάση υιοθέτησης δομικών αλλαγών (Jessoula, 2011). Στα δημόσια συνταξιοδοτικά συστήματα «του ενός πυλώνα» παρατηρούνται παρεμβάσεις που συνδυάζουν παραμετρικές προσαρμογές με δομικές μεταρρυθμίσεις (Hinrichs, Jessoula, 2012). Οι παραμετρικές προσαρμογές κατά κύριο λόγο στοχεύουν στη διασφάλιση της οικονομικής βιωσιμότητας και την προσαρμογή στο νέο μεταλλασσόμενο κοινωνικό και εργασιακό περιβάλλον. Για να επιτευχθούν αυτοί οι τρεις στόχοι υιοθετήθηκε δέσμη μέτρων με παραλλαγές που περιλαμβάνει (Hinrichs, Jessoula, 2012):

1. Προώθηση καθυστερημένης συνταξιοδότησης και ενίσχυση της ενεργού γήρατος.
2. Μείωση κόστους, κυρίως μέσω χαμηλότερων ποσοστών αναπλήρωσης και αλλαγές στους μηχανισμούς αναπροσαρμογής.
3. Εφαρμογή στενότερου δεσμού εισφορών-παροχών για την αναλογιστική ισοτιμία
4. Εναρμόνιση εφαρμοστέων κανόνων για διαφορετικές εργασιακές ομάδες
5. Εισαγωγή ή/και ενίσχυση στοχευμένων αναδιανεμητικών μέτρων για φτωχούς συνταξιούχους.

Αντίθετα, οι δομικές αλλαγές υπονοούν μία αλλαγή του μίγματος δημόσιου-ιδιωτικού συνταξιοδοτικού εισοδήματος με μεγαλύτερη έμφαση σε ιδιωτικά και κεφαλαιοποιητικά συστήματα. Εν ολίγοις, οι δομικές αλλαγές συνιστούν τη μετάβαση από «μοντέλα ενός πυλώνα» σε συνταξιοδοτικά μοντέλα πολλών πυλώνων.

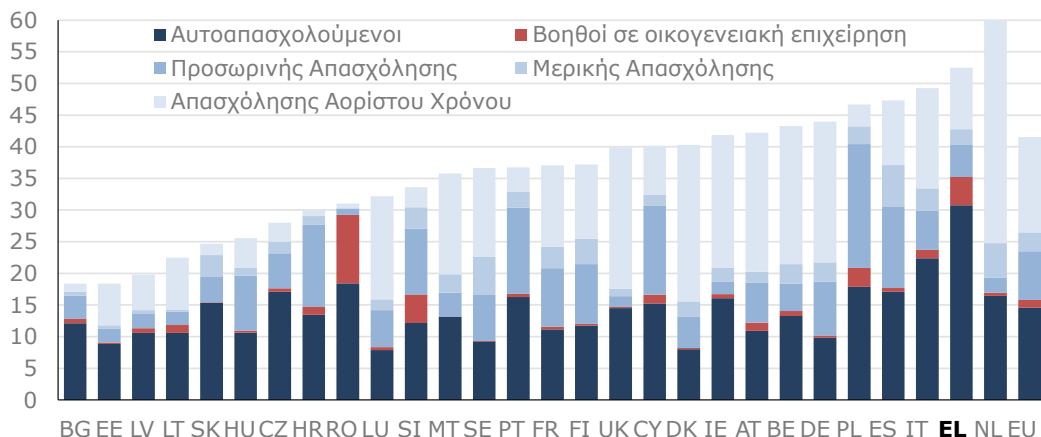
Στις χώρες που έχουν παραδοσιακά συνταξιοδοτικά συστήματα «ενός πυλώνα» και παρείχαν επαρκείς ανταποδοτικές παροχές για τη διατήρηση της κοινωνικής θέσης, οι συνταξιοδοτικές μεταρρυθμίσεις οδήγησαν σε μια αρχιτεκτονική πολλών πυλώνων. Η μετάβαση αυτή όμως μπορεί να συνιστά ανεπαρκή κάλυψη και ανεπαρκείς εισφορές στους συμπληρωματικούς πυλώνες για τους εργαζόμενους που βιώνουν εντονότερα τον κίνδυνο ανεργίας ή/και έχουν άτυπες μορφές απασχόλησης.

Επιπλέον, οι παραμετρικές αλλαγές (ιδίως εκείνες που ενισχύουν την ανταπόδοση εισφορών-παροχών και εκείνες που αυστηροποιούν τις προϋποθέσεις πρόσβασης και τα κριτήρια επιλεξιμότητας) ενδέχεται να υποβαθμίσουν τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα των εργαζόμενων σε ΕΜΑ (Hinrichs, Jessoula, 2012, p. 37). Στην Ελλάδα η μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού κλάδου ασφάλισης από το 2010 και, πιο εξειδικευμένα από το 2016, αποκρυσταλλώνει μια αναδιάρθρωση προτεραιοτήτων. Η αρχιτεκτονική του νέου συνταξιοδοτικού στην Ελλάδα συνεπάγεται και μια νέα αρχιτεκτονική των συνταξιοδοτικών κινδύνων προς την κατεύθυνση που αναφέρουν οι Hinrichs και Jessoula, με την σταδιακή υιοθέτηση και των 5 μέτρων που εντάσσονται στις παραμετρικές αλλαγές.

4.2 Τάσεις του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην αυξανόμενη ευελιξία της αγοράς εργασίας

Οι αλλαγές στην αγορά εργασίας διαφέρουν ανά κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τρόπο ώστε οι εξελίξεις εργασιακής ευελιξίας και ανασφάλειας να παίρνουν διαφορετικές μορφές σε κάθε αγορά εργασίας. Η ιδιαιτερότητα κάθε αγοράς εργασίας δεν εμποδίζει όμως να εντοπίσουμε κοινά στοιχεία. Το Διάγραμμα 2 αναδεικνύει το ότι με αναφορά στα στοιχεία του 2014 η Ελλάδα θεωρείται ότι έχει ποσοστά ΕΜΑ υψηλότερα από το μέσο όρο της ΕΕ, κυρίως λόγω της αυξημένης εμφάνισης του φαινομένου της αυτοαπασχόλησης. Ευνόητο είναι ότι μεγάλο μέρος των παρεμβάσεων αφορά τους αυτοαπασχολούμενους, αλλά όχι μόνο αυτούς.

Διάγραμμα 2: Ποσοστά (%) ελαστικών μορφών εργασίας επί της συνολικής απασχόλησης στην ΕΕ το 2014.

Πηγή: Eurostat, 2014, Matsaganis and al. 2016

i Κοινωνική ασφάλιση υγείας: η περίπτωση της «επέκτασης» της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης σε ανασφάλιστους.

Στην ασφάλιση του κλάδου υγείας, κατά τη διάρκεια της κρίσης, λόγω της εκρηκτικής αύξησης της ανεργίας και της ευέλικτης απασχόλησης, με αλληπάλληλες ρυθμίσεις προσωρινής εφαρμο-

γής, μειώνεται ο απαιτούμενος χρόνος ασφάλισης (ενσήμων) για την «ασφαλιστική ικανότητα» που δίνει πρόσβαση στις υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Πρω κρίσης, η ασφαλιστική ικανότητα στο ΙΚΑ χορηγούνταν με 50 ένησημα τον χρόνο κατ' ελάχιστον. Από το 2008 ο απαραίτητος χρόνος προβλέυθηκε ότι θα αυξηθεί σταδιακά στις 100 ημέρες ασφάλισης το 2012 αλλά το 2011 μειώθηκε πάλι στις 50 ημέρες λόγω της υψηλής ανεργίας. Για το 2020, η πρόσβαση θα προϋποθέτει 75 ένησημα. Οι επιμέρους *ad hoc* και ορισμένου χρόνου ρυθμίσεις εκφράζουν με αποσπασματικότητα και πραγματισμό την προσπάθεια να επιτραπεί θεσμικά η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας ενός αυξανόμενου μέρους του πληθυσμού που την στερείται λόγω αποκλεισμού από την αγορά εργασίας.

Το 2016, επιχειρείται να αποσυνδεθεί εν μέρει η προστασία της υγείας από την πλήρη εργασία και εισάγεται μια ρύθμιση με χαρακτηριστικά καθολικής προστασίας για ένα μέρος της κοινωνικοασφαλιστικής κάλυψης υγείας. Στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης η τάση αυτή διαφαίνεται πιο εμφανώς με τη νομοθέτηση το 2016 της υγειονομικής κάλυψης των ανασφάλιστων πολιτών (αρ. 33 του ν.4368/2016 και ΚΥΑ Α3(γ)/ΓΠ/οικ.25132/4-4-2016). Ανασφάλιστοι και ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, έχουν το δικαίωμα της ελεύθερης πρόσβασης στις Δημόσιες Δομές Υγείας και δικαιούνται νοσηλευτικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, μέσω των Νοσοκομείων, των Μονάδων Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας του Εθνικού Συστήματος Υγείας και νοσηλευτικών ιδρυμάτων των που εποπτεύονται και επιχορηγούνται από το Υπουργείο Υγείας.

Η φαρμακευτική περίθαλψη παρέχεται από τα συμβεβλημένα με τον ΕΟΠΥΥ ιδιωτικά φαρμακεία. Οι δαπάνες της παρούσας ρύθμισης καλύπτονται από τον ΕΟΠΥΥ. Η σχετική παροχή συνεχίζει να διαφοροποιεί ασφαλισμένους και ανασφάλιστους ως προς την πρόσβαση σε υπηρεσίες που παρέχονται από ιδιώτες αλλά παρέχει άμεση δυνατότητα πρόσβασης στις δημόσιες δομές υγείας.

Οι ανασφάλιστοι, ως ειδική πια κατηγορία «ευάλωτου πληθυσμού» και εφόσον πληρούν τα καθοριζόμενα εισοδηματικά κριτήρια, δικαιούνται δωρεάν πρόσβαση (χωρίς συμμετοχή) σε συταγογραφούμενα φάρμακα (Εγκύκλιος Υπ. Υγείας: Α3γ/Γ.Π.οικ.53790, 15-07-2016).

ii Η προστασία της «ανεργίας» του ελεύθερου επαγγελματία.

Το ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης κατά τη διάρκεια της κρίσης επιχειρεί να προσαρμοστεί στις ανάγκες των ελευθέρων επαγγελματιών που λόγω οικονομικών δυσκολιών αναγκάζονται να διακόψουν την επαγγελματική τους δραστηριότητα. Προβλέπεται το «Βοήθημα Ανεργίας» που το διαχειρίζεται σε κοινωνικοασφαλιστική βάση ο Ειδικός Λογαριασμός Ανεργίας υπέρ των Αυτοτελώς και Ανεξαρτήτως Απασχολουμένων, ο οποίος αποτελείται από δυο κλάδους, που λειτουργούν με πλήρη οικονομική και λογιστική αυτοτέλεια. Ο πρώτος κλάδος καλύπτει ασφαλισμένους στον Ο.Α.Ε.Ε. και το Ε.Τ.Α.Π. Μ.Μ.Ε. και ο δεύτερος ασφαλισμένους του Ε.Τ.Α.Α. με σκοπό τη χορήγηση βοήθηματος σε περιπτώσεις αποδεδειγμένης διακοπής του επαγγέλματος και για χρονικό διάστημα τουλάχιστον 3 μηνών.

Από 1-1-2011, παράλληλα με τις μηνιαίες εισφορές Κλάδου Σύνταξης και Κλάδου Υγείας, είναι υποχρεωτική η καταβολή μίας επιπλέον εισφοράς ύψους 10 ευρώ μηνιαίως (12 εισφορές το έτος) για όλους τους ασφαλισμένους υπέρ του Ειδικού Λογαριασμού Ανεργίας ΟΑΕΔ (Αρ. 44 του ν. 3986/2011, Άρθρο 44, παρ.2 του Ν. 3986/2011 όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 50 του ν. 4144/2013, Υ.Α Φ.80000/8285/253/2013, Υ.Α. Φ. 10035/οικ.1239/63).

Παρατηρούμε ότι σε αντίθεση με τις εισφορές κύριας και επικουρικής σύνταξης και υγείας που υπολογίζονται από το φορολογητέο εισόδημα, η εισφορά για την προστασία ανεργίας του επαγγελματία είναι ενιαία για όλους ανεξάρτητα από την εισφοροδοτική ικανότητα. Συνέπεια της παραδοχής αυτής είναι η μείωση της επιτελούμενης αναδιανομής από υψηλότερα σε χαμηλότερα εισοδήματα.

Πρέπει ο ελεύθερος επαγγελματίας να αναλαμβάνει το ρίσκο της δραστηριότητας σε περίπτωση διακοπής της για αντικειμενικούς λόγους; Το ελληνικό ΣΚΑ απαντά καταφατικά. Όπως αναφέρεται στην Αιτιολογική Έκθεση του νόμου: « Με τη σύσταση του λογαριασμού αυτού ικανοποιείται παλαιότερο αίτημα των αυτοαπασχολούμενων οι οποίοι στις περιπτώσεις διακοπής του επαγγέλματός τους μένουν ασφαλιστικά απροστάτευτοι, για την αντιμετώπιση των βιοποριστικών αναγκών που ανακύπτουν από τη διακοπή του επαγγέλματος μέχρι την ανεύρεση εργασίας ή μέχρι την επανάσκηψη του επαγγέλματος».

Αλλά και σε αυτή την περίπτωση, η ιδιαιτερότητα του «άνεργου» ελεύθερου επαγγελματία ή αυτοαπασχολούμενου και η σχετική διστακτικότητα της πολιτικής κοινωνικής ασφάλισης προκύπτει από την πρόβλεψη αρκετά αυστηρών προϋποθέσεων που φιλτράρουν τους δικαιούχους επαγγελματίες όσο και από την πρόβλεψη εισοδηματικών κριτηρίων, ατομικών και οικογενειακών.

iii Περιστασιακή απασχόληση και ευέλικτη ασφάλιση.

Το ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης αναγνωρίζοντας την εξάπλωση ευκαιριακών και περιστασιακών μορφών απασχόλησης αφενός προβλέπει στην ευελιξία των μορφών ασφάλισης αφετέρου προσπαθεί να συνδυάσει την ευελιξία αυτή με μορφές κοινωνικοασφαλιστικής κάλυψης. Η επέκταση της περιστασιακής απασχόλησης εκδηλώνεται με την διεύρυνση της ασφάλισης με τίτλο κτήσης (άρθρο 55 του Ν. 4509/2017, και άρθρο 21 του Ν. 4578/2018, Εγκύκλιος ΕΦΚΑ 14/2019) και με εργόσημο προβλέποντας χαμηλότερη εισφορά για λιγότερα έτη και για ελλιπή κοινωνικοασφαλιστική κάλυψη.

Αναγνωρίζοντας την προσωρινή και περιστασιακή απασχόληση ως μία συνήθη μορφή βιοπορισμού των επισφαλώς εργαζομένων, το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης προσαρμόζεται και γίνεται και αυτό με τη σειρά του ευέλικτο. Από το 2017, δίνεται η δυνατότητα στον εγγεγραμμένο άνεργο του ΟΑΕΔ (με αίτησή του) να βεβαιώνει συνεχή χρόνο ανεργίας, από τον οποίο αφαιρούνται ενδεχόμενες ημέρες περιστασιακής εργασίας (αρ. 92 του Ν.4461/2017). Η περιστασιακή εργασία μέχρι 70 ημερών (συνεχόμενη ή με διαλείμματα) το χρόνο δεν διακόπτει το χρόνο ανεργίας και τα εξ αυτού επιδόματα και δικαιώματα. Η επιδότηση αναστέλλεται κατά την κρίσιμη περίοδο και επανέρχεται μετά την λήξη της περιστασιακής απασχόλησης.

iv Η κοινωνική ασφάλιση της ψευδούς αυτοαπασχόλησης.

Αναφορικά με ένα μεγάλο μέρος των αυτοαπασχολούμενων, υφίσταται το ζήτημα των ψευδώς αυτοαπασχολούμενων, δηλαδή το ζήτημα των συμβάσεων έργου που υποκρύπτουν μισθωτή εργασία (σύντομη ή διαρκείας) σε έναν πελάτη-εργοδότη υπό την εξάρτηση του τελευταίου. Η ψευδής (bogus) αυτοαπασχόληση ως κατ'ουσίαν εξαρτημένη-μισθωτή απασχόληση στερεί τον εργαζόμενο από σειρά εργασιακών (κατώτατοι μισθοί, άδειες) και κοινωνικοασφαλιστικών δικαιωμάτων (επιμερισμός βάρους εισφοράς, μη κάλυψη ανεργίας και εργατικού ατυχήματος).

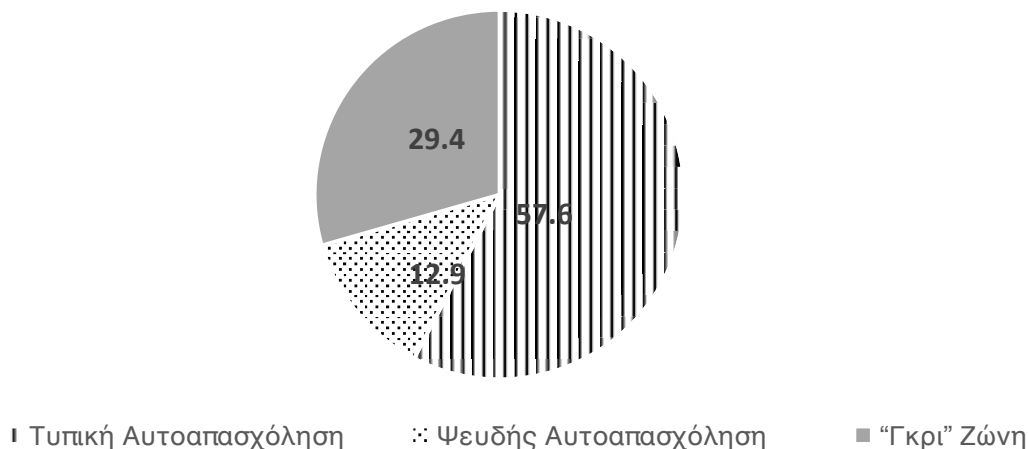
Με τη μεταρρύθμιση του Ν.4387/2016 επιχειρείται να εξομοιωθεί ο ψευδώς αυτοαπασχολούμενος ως «εργαζόμενος με μπλοκάκι» με το μισθωτό. Στο άρθρο 39 παρ. 9 και τη σχετική Εγκύκλιο 17/2017 του ΕΦΚΑ προβλέπονται οι βασικές προβλέψεις της απόπειρας ελέγχου μιας παραβατικής επί της ουσίας συμπεριφοράς.

Στις διατάξεις της παρ. 9 του άρθρου 39 εντάσσονται πρόσωπα που θα υπάγονταν στην ασφάλιση του τ. ΟΑΕΕ ή τ. ΕΤΑΑ και

- Είτε απασχολούνται σε ένα ή έως δύο αντισυμβαλλόμενους – εργοδότες, αμείβονται αποκλειστικά με Δ.Π.Υ. και το εισόδημα προέρχεται αποκλειστικά από αυτούς.
- Είτε απασχολούνται σε έναν εργοδότη ως μισθωτοί και προσφέρουν υπηρεσίες σε άλλο/άλλους και μέχρι 2 αντισυμβαλλόμενους – εργοδότες, για τις παρεχόμενες με Δ.Π.Υ. υπηρεσίες. Αντίθετα, δεν εντάσσονται στις παραπάνω διατάξεις οι ασφαλισμένοι που προσφέρουν τις ίδιες υπηρεσίες σε ένα εργοδότη, λαμβάνοντας μέρος των αποδοχών τους ως μισθωτοί και μέρος αυτών μέσω ΔΠΥ, οπότε για το σύνολο των αποδοχών θα καταβάλλονται εισφορές με βάση το άρθρο 38.
- Είτε απασχολούνται σε ένα εργοδότη και προσφέρουν στον ίδιο εργοδότη διαφορετικές υπηρεσίες μέσω Δ.Π.Υ.

Τα ποσοστά της αυτοαπασχόλησης στην Ελλάδα είναι υψηλότερα από τη μέση αυτοαπασχόληση της ΕΕ28 και μεταξύ των οικονομιών του ΟΟΣΑ, μόνο το Μεξικό έχει εξίσου υψηλά ποσοστά αυτοαπασχόλησης (ILO 2018).

Διάγραμμα 3: Σύνοψη της αυτοαπασχόλησης στο σύνολο της οικονομίας, 2015

Πηγή: ILO, Diagnostic Report, 2018

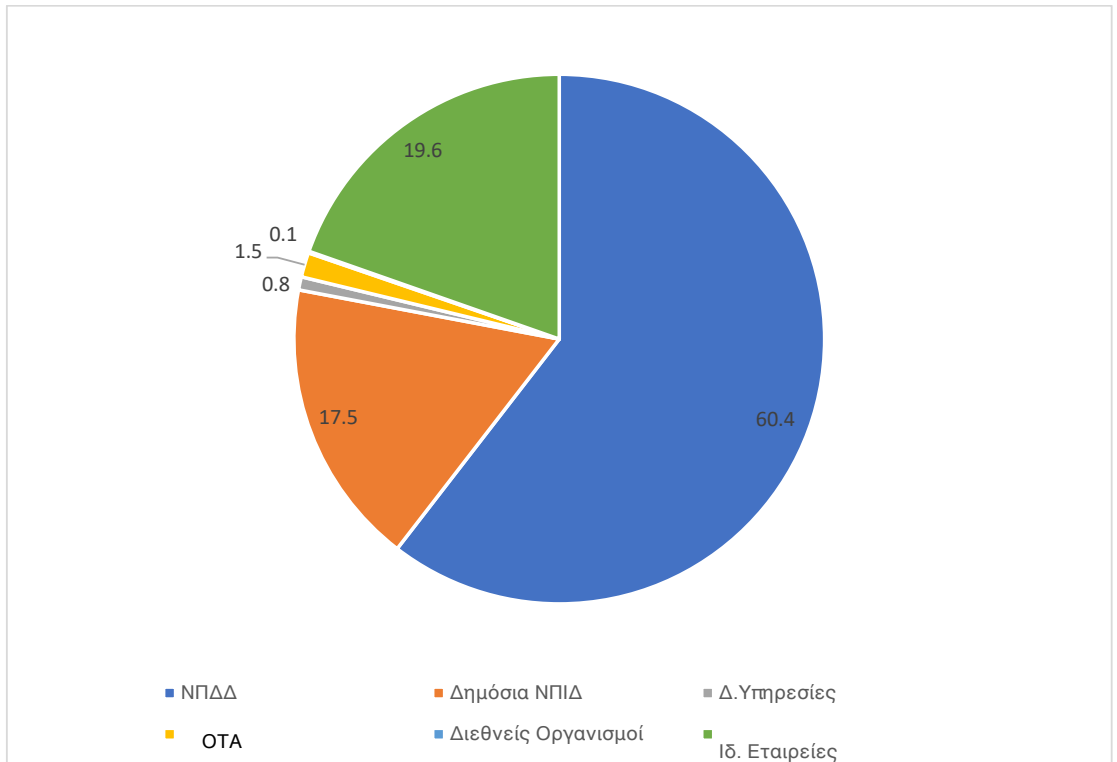
Στην σχετική πλατφόρμα του ΕΦΚΑ το Δεκέμβριο του 2017 ήταν εγγεγραμμένα 30.000 άτομα (ILO 2018). Από το κατωτέρω Διάγραμμα 4 θα μπορούσε να προκύπτει:

- είτε ότι βασικός εργοδότης σε περιπτώσεις ψευδούς απασχόλησης είναι το Δημόσιο σε όλες

του τις οργανωτικές μορφές (ιδίως σε περιόδους αυστηρών περιορισμών πρόσληψης προσωπικού).

- είτε ότι ο ιδιωτικός τομέας είναι διστακτικός ή και αρνητικός στο να ενταχθεί στην σχετική πλατφόρμα του ΕΦΚΑ.

Διάγραμμα 4: Κατηγορίες εργοδοτών στην πλατφόρμα του ΕΦΚΑ

Πηγή: ILO, Diagnostic Report, 2018

Σε επίπεδο κοινωνικής ασφάλισης, δεν λύνεται το πρόβλημα της έλλειψης κοινωνικής ασφάλισης ανεργίας και εργατικού ατυχήματος, ούτε μετατρέπεται σε μισθωτή η εικονική αυτοαπασχόληση. Αλλά επιχειρείται να επιμερισθούν «σωστότερα» οι άλλες εισφορές κοινωνικής ασφάλισης μεταξύ μισθωτών και εργοδοτών. Ειδικότερα, οι ελεύθεροι επαγγελματίες πρώην ασφαλισμένοι σε ΟΑΕΕ θα καταβάλλουν συνολικά εισφορές 27,10%, εκ των οποίων οι ίδιοι θα πληρώσουν 6,67% για κύρια σύνταξη και 2,55% για υγεία, ενώ οι εργοδότες τους 13,33% και 4,55% αντίστοιχα.

Μηχανικοί και δικηγόροι πρώην ασφαλισμένοι θα καταβάλλουν επίσης συνολικά 27,10% επί του εισοδήματός τους για ΕΦΚΑ – ΕΟΠΥΥ, επιμερισμένο αντίστοιχα για τους ίδιους και τους εργοδότες τους και επιπλέον 11% επί του κατώτατου μισθού για ΕΤΕΑΕΠ (64,46 ευρώ για Ιανουάριο και 71,5 ευρώ από Φεβρουάριο και για κάθε επόμενο μήνα του 2019).

Τα προβλήματα με το θεσμικό πλαίσιο ξεκινούν ήδη με την διαφοροποιημένη αντιμετώ-

πιση του φαινομένου στη φορολογική νομοθεσία και συγκεκριμένα στο Αρ. 12 ΚΦΕ στ) (Ν. 4172/2013) όπου για να αναγνωρισθεί η ψευδής/εξαρτημένη αυτοαπασχόληση ορίζονται διαφορετικά κριτήρια και ειδικότερα: «βάσει έγγραφων συμβάσεων παροχής υπηρεσιών ή συμβάσεων έργου, με φυσικά ή νομικά πρόσωπα ή νομικές οντότητες τα οποία δεν υπερβαίνουν τα 3 ή, εφόσον υπερβαίνουν τον αριθμό αυτόν, ποσοστό 75% του ακαθάριστου εισοδήματος από επιχειρηματική δραστηριότητα προέρχεται από 1 από τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα ή νομικές οντότητες που λαμβάνουν τις εν λόγω υπηρεσίες και εφόσον δεν έχει την εμπορική ιδιότητα, ούτε διατηρεί επαγγελματική εγκατάσταση που είναι διαφορετική από την κατοικία του».

ν Θέσιση και διεύρυνση του Εργόσημου

Το εργόσημο εισάγεται με την πρώτη βασική μεταρρυθμιστική προσπάθεια της περιόδου της κρίσης στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης. Με το εργόσημο βάσει της αιτιολογικής έκθεσης του νόμου 3863/2010 *«Θεσπίζονται νέες και πρωτότυπες διαδικασίες ασφάλισης για εργαζόμενους που απασχολούνται κατ' οίκον και αμείβονται με την ώρα ή την ημέρα για υπηρεσίες, ... καθώς και για την κατηγορία των αγεργατών... Με το ευέλικτο και πρακτικό αυτό μέτρο αίρονται τα γραφειοκρατικά εμπόδια που εγείρουν οι παρούσες διαδικασίες ασφάλισης και καθίσταται δυνατή η ασφάλιση ακόμη και της πλέον άτυπης και παροδικής μορφής εργασίας».*

Η εισαγωγή του εργόσημου φιλοδοξεί μέσω της διαδικαστικής απλοποίησης της ασφάλισης να καταστήσει πιο ελκυστική την υπαγωγή στην ασφάλιση (υπαγωγή που γίνεται υποχρεωτικά μέσω του εργόσημου) για τους εργαζόμενους σε περιστασιακές δραστηριότητες στις οικίες πολλών πελατών/εργοδοτών. Κατά την αρχική θέσιση του εργόσημου η απλοποίηση συνοδεύεται από πρόβλεψη χαμηλότερου ποσοστού εισφοράς και με ευνοϊκό υπολογισμό των ημερών ασφάλισης. Μέχρι σήμερα έχουν γίνει αλλεπάλληλες προσθήκες διαφορετικών επαγγελματικών δραστηριοτήτων στην υποχρεωτική ασφάλιση με εργόσημο, έχουν αυξηθεί τα ποσοστά εισφοράς και ο τρόπος υπολογισμού εισφορών έχει καταλήξει δυσμενέστερος για τους ασφαλισμένους με εργόσημο.

Στα πλαίσια του σχετικού διαλόγου της Επιτροπής Σοφών που προηγήθηκε του σχετικού νόμου, το εργόσημο παρουσιάζεται ως «καλή πρακτική» της κοινωνικής ασφάλισης στη Γαλλία, τη Γερμανία και το Βέλγιο για την περιστασιακή οικιακή εργασία σε διαφορετικούς εργοδότες. Ο Α. Στεργίου αναφέρει ότι το γαλλικό εργόσημο *«επιτρέπει την εκπλήρωση με μια μόνο ενέργεια περισσότερων υποχρεώσεων του εργοδότη : δήλωση απασχόλησης, δήλωση μισθών, καταβολή εισφορών και εκκαθαριστικό σημείωμα. Γενικά, η κυρίαρχη ιδέα του μέτρου αυτού είναι η απαλλαγή του απλού ιδιώτη από τις γραφειοκρατικές υποχρεώσεις ενός εργοδότη»*(<https://www.yrakr.gr/uploads/docs/3558.pdf>.) Έκτοτε, ο θεσμός του εργόσημου διευρύνεται συνεχώς σε όλο και περισσότερες κατηγορίες περιστασιακά εργαζόμενων, οι οποίοι υποχρεούνται να ασφαλιζονται αποκλειστικά με την τεχνική του εργόσημου (αρ. 20 του Ν.3863/2010, αρ.76 Ν.3996/2010, αρ.74 Ν.4144/2013, αρ. 279 Ν. 4555/2018, αρ. 129 του Ν.4611/2019).

5. Συμπεράσματα

Ο μελετητής της επέκτασης των ΑΜΕ στην Ελλάδα συναντά δυσκολίες που προκύπτουν όπως αναφέρθηκε από την αναντιστοιχία των δεδομένων που παρέχουν οι δημόσιες υπηρεσίες.

Η Ελλάδα παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις στις ΕΜΑ σε σχέση με τις άλλες χώρες μέλη της ΕΕ28 και πολλές ιδιαιτερότητες. Παρά τον δημόσιο λόγο που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία έτη για την διόγκωση της μερικής απασχόλησης και των λοιπών άτυπων μορφών απασχόλησης και τις επιπτώσεις τους στα έσοδα της κοινωνικής ασφάλισης, από τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν προκύπτει αβίαστα ότι η βασική αιτία των μειωμένων εσόδων από εισφορές δεν είναι η αυξημένη μερική απασχόληση αλλά κυρίως η μείωση των μισθών μεταξύ 2009-2018 που στον ιδιωτικό τομέα ξεπέρασε το 19,7% στους μισθούς πλήρους απασχόλησης και το 32,5% στους μισθούς της μερικής απασχόλησης. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι το 2018 είχαμε μια αύξηση της τάξης των 56 εκατ. ημερών ή 10,3% (από 542 εκατ. ημέρες το 2009 σε περισσότερες από 598 εκατ. ημέρες το 2018) στην δηλωμένη ασφάλιση και παρόλα αυτά μειωμένες συνολικά εισπραττόμενες εισφορές κατά 16,7% .

Τα στατιστικά δεδομένα επίσης της μερικής απασχόλησης επιβεβαιώνουν ότι παρά τον υπε-διπλασιασμό των μερικώς απασχολούμενων, η Ελλάδα παραμένει στις χώρες με τα μικρότερα ποσοστά μερικής απασχόλησης ως αναλογία της συνολικής απασχόλησης στην ΕΕ28 (9,2% στην Ελλάδα έναντι 19,2% στην ΕΕ28) ενώ ταυτόχρονα είναι γνωστό ότι 150 χιλιάδες ασφαλισμένοι έχουν και δεύτερη δουλειά με αποτέλεσμα να συρρικνώνεται κατά πολύ η επίδραση της μερικής απασχόλησης τους. Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι τα δεδομένα για την εκ περιτροπής εργασία είναι πολύ περιορισμένα με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να εντοπίσουμε την πραγματική της επίδραση. Αντίστοιχα η ορισμένου χρόνου απασχόληση υπολείπεται κατά πολύ (4,6 ποσοστιαίες μονάδες ή -37%) του μέσου όρου των υπολοίπων μελών της ΕΕ (7,6% το 2018 στην Ελλάδα έναντι 12% κατά μέσο όρο στην ΕΕ28). Αντίθετα σε ότι αφορά την αυτοαπασχόληση στην Ελλάδα διαχρονικά είναι σχεδόν τριπλάσια της αντίστοιχης σε επίπεδο ΕΕ28 (29,8% στην Ελλάδα το 2018 έναντι 13,5% στην ΕΕ28)¹³, γεγονός που έχει άμεση επίδραση στα έσοδα της κοινωνικής ασφάλισης αφού η μέση εισφορά των μη μισθωτών έχει διαμορφωθεί πλέον στα 2.380 ευρώ ετησίως ανά ασφαλισμένο μη μισθωτό (πλην αγροτών) για την κύρια ασφάλιση και την υγεία και 546 ευρώ ετησίως για την επικουρική όπου υφίσταται ενώ τα αντίστοιχα ποσά για τους μισθωτούς είναι 3.536 ευρώ για εισφορές για την κύρια ασφάλιση και την υγεία και 783 ευρώ ετησίως για την επικουρική δηλαδή οι εισφορές των μισθωτών αναλογούν σε σχεδόν 1,5 φορά τις εισφορές των μη μισθωτών, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό αν σκεφτεί κανείς ότι έχουμε σχεδόν 1,2 εκατ. μη μισθωτούς.

Συμπερασματικά, από την ανάλυση κυρίως των στοιχείων που προκύπτουν από τα Μηνιαία Δελτία Απασχόλησης, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι την περίοδο της κρίσης αυξάνεται σημαντικά το μερίδιο των ΕΜΑ στην ελληνική αγορά εργασίας, χωρίς όμως αυτό να αποτελεί την κύρια αιτία της μείωσης των εσόδων της κοινωνικής ασφάλισης. Πρόκειται για πολύ αξιοσημείωτη εξέλιξη μιας και επιδρά καθοριστικά στην κοινωνική αποτελεσματικότητα του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, αφού σε πολλές περιπτώσεις προκαλεί την αδυναμία των

13 Eurostat, LSF database: Employment by sex, age and professional status

εργαζόμενων που κατέχουν ΕΜΑ να έχουν πρόσβαση σε δικαιώματα κοινωνικής ασφάλισης ή τα τελευταία δικαιώματα να μην είναι επαρκή για την κάλυψη βασικών αναγκών. Παρατηρείται όμως ότι καθοριστικότερη επιρροή για τα έσοδα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης έχει η μισθολογική ευελιξία, λόγω της κατακρήμνισης των αποδοχών σε μορφές πλήρους και μερικής απασχόλησης. Η προσαρμογή στις ραγδαία αναπτυσσόμενες ευέλικτες εργασιακές σχέσεις είναι περιορισμένη και με ακόμα πιο λίγα αποτελέσματα στην πράξη, γιατί ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κρίσης δίνει ξεκάθαρα μεγαλύτερη έμφαση στη δημοσιονομική προσαρμογή και θυσιάζει στο βωμό της την αποτελεσματικότητα του ΣΚΑ. Η προσπάθεια του ελληνικού ΣΚΑ να διαχειριστεί την εξάπλωση των ΕΜΑ φαίνεται σε γενικές γραμμές να ακολουθεί τις κατευθύνσεις που έχουν δρομολογηθεί και σε άλλα ΣΚΑ, όμως τα αποτελέσματα είναι νωρίς να αξιολογηθούν.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Γαβρόγλου Σ. Π., (2013), Η μυστηριώδης μείωση της προσωρινής απασχόλησης στο Επίσημο Έκθεση ΕΙΕΑΔ
- Κουζής Γ.(2008): Ευελιξία και ασφάλεια(flexicurity): Μια κριτική προσέγγιση, Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη, Άνοιξη 2008, Τομ.3, Τευχ.1.
- Ρομπόλης Σ. (2016), Η οδύσσεια του ασφαλιστικού, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη
- Κουζής Γ. (2016), Η κρίση και τα μνημόνια ισοπεδώνουν την εργασία, Κοινωνική Πολιτική 6
- Δεδουσόπουλος Α. (2000), Η κρίση στην αγορά εργασίας: ρύθμιση, ευελιξίες, απορρύθμιση, Εκδ. Τυποθήτω

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Aznar G., *Emploi: la grande mutation*, Hachette, Paris 1996;
- Barbier J. (2011), “Employment precariousness in a European cross-national perspective: A sociological view over 30 years of research”, presented at the May 2011 seminar, De-standardisation of employment, Koln University, pp. 1-39.
- Burroni, L. And Keune, M. (2011), Flexicurity:A conceptual critique, *European Journal of Industrial Relations*, 17 (1), pp.75-91
- Calcoen και Griener 1994. *Nouvelles formes d’emploi et protection sociale. Une approche europeenne comparative*, Rapport pour la Mission Recherche Experimentation (MIRE) du Ministere des Affaires Sociales, p.110.
- Courbier S., *Part-time work in Europe: Challenges and outlook*, σελ. 128.
- George E., Chattopadhyay P., *Non-standard work and workers: organizational implications* International Labour Office, *Inclusive Labour Markets, Labour Relations and Working Condi-*

- tions Branch. - Geneva: ILO, 2015 (Conditions of work and employment series; No. 61)
- Eurofound (2017), Fraudulent contracting of work: Bogus self-employment (Czech Republic, Spain and UK), Dublin: Eurofound.
- Eurofound (2015) New forms of employment. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Euzeby A., Securite sociale: une solidarite indispensable, *Revue internationale de securite sociale*, 1997, 3.
- Ferry J. F., L'allocation universelle, pour un revenu de w, Editions du cerf, Paris 1995.
- Gazier, ILO, 2013
- Greber P. Y., *Work patterns and social security: synoptic report*, σελ. 168 in D. Pieters, Changing work patterns and Social Security, Kluwer Law International, 1999
- Greiner, Nouvelles formes d'emploi et protection sociale en France, Universite Libre de bruxelles, 1998
- Günther Schmid Johannes Wagner, Managing social risks of non-standard employment in Europe, ILO Conditions of Work and Employment Series No. 91, 2017, σελ. 30
- Hinrichs K., Jessoula M., Labour market flexibility and pension reforms: What prospects for security in old age?, (2012) in K. Hinrichs, M. Jessoula (eds.) Labour Market Flexibility and pension reforms: Flexible today, secure tomorrow?, MacMillan Palgrave, 2012
- ILO, (2018) Diagnostic Report on Bogus Self-Employment in Greece and Recommendations for Reforms, Jason Heyes
- ILO (2016) Non-Standard Employment Around the World: Understanding, Challenges, Shaping Prospects. Geneva: ILO.
- Klammer, U.. (2007), Flexicurity and the life course in different european welfare state regimes, in H. Jorgensesn and P.K. Madesn (eds.), Flexicurity and Beyond: Finding a new agenda for the European Social Model (Copenhagen, DJOF)
- Lang C., Schömann I. & Clauwaert S. (2013) Atypical forms of employment contracts in times of crisis". ETUI Working Paper 2013.03. Brussels.
- Langedonck J. V., Privatisation vs Public Social Security, 1997 in international seminar for comparative labour law, industrial relations and social security, *Annales* 1994.
- Lerenberghe P. V., Vers le contrat d'activite, *Problemes Economiques*, no 2489, 1996.
- Lund F., (2012), Work-related social protection for informal workers, *ISSA*, vol 65, 4/2012
- Lyberaki A. and Tinios P., Can the crisis lead to backtracking on gender policies in Greece? A need to rethink gender balance policies, Report submitted to the Hellenic Observatory, LSE on the theme "Gender and Crisis", 2016.
- Matsaganis M., Özdemir E., Ward T., Zavakou A., Non-standard employment and access to social security benefits, Research note 8/2015, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion
- Meadows P., The flexible labour market: implications for pension provision, London: National Association for pension Funds, 1999
- OECD (2015). In it together: Why less inequality benefits all. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD, Jobs Study, 1994, Paris.

- Parjis P. V., Au dela de la solidarite: les fondements ethiques de l'Etat Providence et de son depassement, Futuribles, Paris fevrier, 1994.
- Perrin G., Rationnalisation du financement de la securite sociale, 1983, in Securite sociale, Quelle methode de financement? Une analyse internationale, OIT, Geneve, pp.123 ff
- Solow R., The labor market as a social institution. (1990)
- Thornley C., Jefferys S. and Appay C. (2010), Globalisation and precarious forms of production and employment, London: Edward Elgar.
- Veen R., 1998, The Dutch miracle:managed liberalism of the welfare state, London: IPPR
- Walker R., Goodwin D. and Cornwell E., *Work patterns in Europe and related social security Issues: Coping with the myths of flexibility* in D. Pieters, Changing work patterns and Social Security, Kluwer Law International, 1999

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
HELLENIC SOCIAL POLICY ASSOCIATION